

HOTĂRUL

LITERAR — CULTURAL — ARTISTIC

ANUL IV. Nr. 6-8.

ARAD

IUNIE 1937

CUPRINSUL:

George Sofronie	Apărarea noastră diplomatică
Constantin Rudneanu	Istoricul Dr. Ioan Sirbu (1865-1922)
Gh. Moțiu	Noapte — versuri —
I. V. Racea	Sbucium — versuri —
Al. Negură	Concert Enescu — schiță --
Traian Mager	Aspecte din Munții Apuseni
Marcel Olinescu	Regăsirea
Pan	Cronica rimată
Vasile Cilibia	Industria națională, liberalismul economic și protecționismul economic
Al. Negură	Scrisoare — versuri —

CĂRȚI: V. COPILU-CHEATRĂ: Cartea Moțului — ISAILA RĂCĂCIUNI: Paradis uitat (a. n.) — GEORGE STRAT: Elogiul libertății (i i. p.)

INSEMĂRI: „Asoc. Scriitorilor Români din Ardeal“ — Triumful neputinciosului (a. n.) — Pomenirea lui Vasile Pârvan (i i. p.) — Examenale de bacalaureat (i. p.)

NOTE despre: Marcel Olinescu — S'a împlinit un an — Lucian Blaga (a. n.) — D. prof. univ. G. Sofronie (H.) — Un frumos omagiu

HOTARUL apare lunar sub ingrijirea unui comitet de redacție alcătuit din membrii „*Ateneului Popular*” și din câte un reprezentant al societăților culturale federalizate: *Astra, Institutul Social Banat-Crișana* despărțământul Arad, *Concordia*.

REDACTIA ȘI ADMINISTRAȚIA :

A R A D,

Strada Vasile Goldiș 6

BCU Cluj / Central University Library Cluj

ABONAMENTE :

Autorități, întreprinderi, instituții	Lei 500
Biblioteci și Particulari	Lei 200
Preoți, învățători, studenți	Lei 100

Manuscrisele admise de comitet vor fi publicate în ordinea primirii. Autorii sunt rugați a le trimite scrise la mașină pe o singură pagină. — Cele nepublicate nu se înapoiază.

Apărarea noastră diplomatică

de GEORGE SOFRONIE
Profesor la Universitatea din Cluj

Nimic mai firese și mai explicabil ca larga discuțiune ce s'a purtat în ultimul timp asupra problemei **alianțelor** noastre, asupra acelor instrumente juridice internaționale adică, creatoare de securitate **diplomatică**. Toate încheiate la timpul lor, în scopul promovării aceluși sentiment de încredere în eficacitatea apărării patrimoniului național, prin formale și solemne angajamente ale Contractanților, ceea ce și este în definitiv această securitate, de unii numită **convențională**. Pentrucă și eventualitățile unei verificări practice a trăinicieii acestui sistem de alianțe și de angajamente internaționale apar mai apropiate ca altă dată, căci înarmările continui, febrila grabă a multor State de a-și alimenta stocurile de rezervă, — preocupare ce dă greșita impresie a unui spor de activitate economică și de normalizare, — ca și recente declarații ale Contelui Bethlen că nici un om politic ungar nu poate primi hotărârile de astăzi, — întovărășite totuși de curioase oferte de pacinică conlucrare cu vecinii, ceea ce a ocazionat formula lapidară a domnului N. Iorga de „relativism revizionist”, — toate acestea arată, celor ce știu să descifreze viitorul, puțința și primejdia sporită a unei apropiate conflagrații. Dar ceea ce apare ca fapt criticabil, — ceea ce în loc de lămurire a unei opinii publice atât de doritoare de a se vedea obiectiv informată și sănătos îndrumată, poate încă accentua confuzia și desorientarea, — este tendința ce se remarcă din unele părți de a se profita de această largă discuțiune de presă, spre a se formula odată mai mult acuzațiuni asupra ceea ce a fost orientare în politica noastră din afară, asupra unora dintre actele prin care ne-am obligat, ceea ce înseamnă, direct sau indirect, critica activității aceleia ce a condus mai mult timp, dela „Marea Unire” încoace, politica noastră externă: dl. **N. Titulescu**.

*

Greșită și lipsită de nepărtinire apare o astfel de atitudine, și ea nu poate fi explicată decât prin resentimente personale, sau prin preocupări de ordin politic; acele preocupări care și în trecutul apropiat au împiedecat a se scoate maximum de folos, din anumite orientări diplomatice. Pentrucă ceea ce s'a făcut în linii mari, în politica din afară, dela întregirea națională și până astăzi, ceea ce a determinat fizionomia juridico-diplomatică a apărării noastre con-

venționale, a fost dictat nu de voința vreunui om, ci de o constantă **conștiință națională** în materie. Această **conștiință** a fost factorul ce a poruncit conducătorilor dela Palatul Sturdza, — sensul și direcția legăturilor noastre internaționale. Și toate aceste legături au izvorât din imperativul unei formule: rezervă și prudență față de Statele **revizioniste** — oricare ar fi ele, — amicitie, solidaritate și asistență reciprocă față de acele State legate de principiul respectării tratatelor, a apărării **statu-quo**-ului teritorial și politic, sau apropiate de noi printr'un trecut de tradiții comune, sau de luptă împreună pentru un scop comun. Domnul N. Titulescu însuși s'a încadrat în această formulă cu care s'a identificat, și pe care a servit-o cu patriotism și strălucire. Dacă prin aceste angajamente și de asupra lor el a servit **pacea** însăși, bun comun al națiunilor, devenind un mare „constructor” în domeniul internațional, — punând în slujba acestui ideal arta subtilă a diplomatului și știința juristului, el și-a servit prin aceasta Țara. Căci prestigiul dobândit, unic aproape, arătat și prin alegerea-i în **două** rânduri ca Președinte al Adunării dela Geneva, s'a răsfrânt mai ales asupra Țării sale.

Cât a fost de firească și de logică orientarea dintru început a apărării noastre diplomatice, o scurtă privire retrospectivă ne-o arată cu prisosință. Ideea călăuzitoare a fost considerarea și pe această cale a acordurilor de securitate, a granițelor mai primejduite. S'a înțeles dintru început că granițele noi cer acoperire și apărare. Militară desigur, dar și **diplomatică**. Aceasta a fost procedura în toate timpurile, dar mai ales se impunea ea, pentru începutul noii ordini internaționale, ai cărei făuritori au înțeles să proclame primatul securității **diplomatice** și subordonarea față de ea a securității **militare**, convinși fiind ei că ceva s'a schimbat, că omenirea a învățat mult din experiența marelui războiu, că străvechea maximă „si vis pacem, para bellum” a fost infirmată prin deslănțuirea aceluși războiu. Noi ne-am însușit această procedură, dela care nu ne puteam abate decât cu riscul unor mari primejdii, de îndată ce s'a înțeles, și am înțeles-o și noi, că garanția atât de generală a art. 10 din Pactul genevez, — acest text înscris în special pentru liniștirea și sporirea securității Statelor nou create sau întregite teritorialicește, deci și a noastră, dar contra întinderii angajamentului căruia s'au ridicat de îndată grave obiecțiuni, — este departe de a fi ideală.

Și cum nu era atunci graniță mai primejduită ca a Nistrului, într'acolo s'a îndreptat mai întâiu acțiunea conducătorilor politicii noastre din afară. De aci — în neputința încheerii unui acord cu Rusia Sovietelor, în acea vreme agresiv ostilă drepturilor noastre asupra Basarabiei, — semnarea tratatului de alianță defensivă polono-română, din 3 Martie 1921, de atunci de câteva ori renoit. Se relua astfel o tradiție istorică de cordiale raporturi și se aducea un spor de securitate frontierelor răsăritene ale contractanților. Și obiectivul imediat următor al politicii noastre externe, apărarea diplomatică a granițelor apusene, a fost de o potrivă explicabil, pentrucă dincolo de ele, în Ungaria, a început să fâlfăie de îndată după semnarea tratatelor de pace flamura **revizionistă**. Apropierea

celor trei State **sucesorale**, toate de o potrivă primejduite prin politica Budapestei, prin cele trei convenții bilaterale, cu caracter de **alianță defensivă**, din anii 1920 și 1921, a fost tot ce se putea mai natural. **Mica Înțelegere** apărea astfel, dintru început, ca dictată în geneza ei — precum va fi și în evoluția ei, — de ineluctabile necesități diplomatice, care se grefau pe preexistente considerațiuni de ordin geografic, politic și strategic. Și obiectivul său va fi totdeauna menținerea intangibilă, în clauzele sale teritoriale și politice mai ales, a tratatului dela Trianon, dar și a celui dela Neuilly-Sur-Seine, și dela Saint-Germain. Dacă mai târziu, alături de alianțele de caracter **regional**, întocmit în spiritul art. 21 din Pactul genevez, România s'a încadrat și într'un cerc de acorduri **continentale**, faptul este de o potrivă natural. Căci convenția de **amicizie și arbitraj** cu Franța, din Iunie 1926, ca și Pactul de **prietenie și colaborare** cu Italia, din Septembrie 1926, însemnau o nouă afirmare de solidaritate cu Statele latine din Occident, de care ne leagă tradiția istorică și lupta comună în marele războiu.

Aceeași naturală și logică desfășurare a politicii noastre din afară, ne-o arată și o privire asupra evoluției de un deceniu și jumătate a actelor de securitate diplomatică a României. Căci s'a ținut totdeauna la același obiectiv: o cât mai reală acoperire diplomatică, isvorită din consolidarea instrumentelor **convenționale**, originare. Ce a făcut la timpul său altceva dl. N. Titulescu, decât să scoată maximum de avantagii pentru Țara sa, din aceste instrumente, ca și dintr'o patriotică interpretare a realităților internaționale, în succesivă precipitare? Nu a fost o operă de inovație, ci de desăvârșire. Nu o procedură de ignorare a **crizelor** vieții internaționale — care au răsturnat de fapt primul securității diplomatice, înlocuindu-l cu întâietatea apărării militare, — ci o corectare, în măsura putințelor, a acestor factori, în favoarea consolidării statului teritorial și politic național. Și nici odată poate, nu a avut mai multă greutate, în debaterile internaționale, cuvântul hotărâtor ce pleca dela Palatul Sturdza. De aci Pactul dela Geneva, din 16 Februarie 1933, prin care Mica Înțelegere devenea o **unitate** în politica internațională, eșind din faza-i defensivă și întrând în faza constructivă. Era în acel act — la întocmirea căruia determinant a fost rolul d-lui Titulescu — un răspuns al celor trei State, la întunecatele perspective internaționale de atunci. După cum era și urmarea evolutivă a precedentului **Statut** al Micii Înțelegeri, dela Strbske-Pleso, din 27 Iunie 1930, care transformase deja originara simplă alianță într'o **uniune** tripartită de State. Iar dacă prin aceeași prismă privim, la răsărit, relațiile ruso-române, reluarea raporturilor diplomatice prin schimbul de scrisori din 9 Iunie 1934, dela Geneva, este o urmare nu numai a revenirii Rusiei spre recunoașterea principiilor de drept al ginților, pe care ani de zile ea le-a ignorat cu desăvârșire, și a precedentelor Convențiuni dela Londra, pentru determinarea agresorului, ci este realizarea unor mai vechi dorințe ale guvernelor române și ale aliaților din apus, manifestate oficial în **trei ocaziuni**, în trecut. Nu este inutil în fine să semnalăm același obiectiv de apărare a frontierelor noastre su-

dice, pe care-l are pentru noi cealaltă înțelgere, „Balcanică”, al cărei Pact constitutiv, semnat la Atena, este datat 9 Februarie 1934. Și dacă aceasta este situația, este o gravă eroare a se vorbi de o „politică personală” a fostului Ministru de Externe, sau de anumite „improvizații”. Piesele documentare, textele oficiale, ne arată din contră, o întregă operă grefată pe aceeași idee călăuzitoare, devenită tradițională în politica noastră externă. În zădar s'ar căuta în ea angajamente secrete. Ea poate avea unele scăderi, dar ele sunt departe de a-i altera caracterul constructiv. O condamnare a ei principială, nu poate fi fondată prin modalitățile de încheere ale recentelor Pacte, Jugoslavo-Bulgar și Jugoslavo-Italian, care ar manifesta divergente și semnificative atitudini ale unui Stat aliat și amic. Dacă vremurile sbuciumate în care trăim fac să se poată spune — cum de curând dl. N. Iorga caracteriza situația — că „cel mai bun diplomat este Ministrul de Războiu”, — aceasta nu înseamnă a disprețui tot ce înseamnă apărare diplomatică, căci va fi a ignora onoarea însăși a națiunilor contractante.

ISTORICUL Dr. IOAN SÎRBU

(1865-1922)

de Prof. CONSTANTIN RUDNEANU

În minunata vale a Almajului, în satul Rudăria, locul originar al atâtor bărbați însemnați ai Banatului, s'a născut istoricul bănațean Dr. Ion Sîrbu, din o veche familie a județului Mehedinți venită prin secolul al XVIII-lea în Banat.

S'a născut la 19 Februarie 1865 și de mic copil a avut un cult deosebit pentru mama sa. Tatăl său preotul Iacob l-a crescut într'o atmosferă de adâncă religiositate, iar surorile lui și-au sacrificat totul pentru izbânda idealului său național.

Școala primară a urmat-o în Rudăria, apoi a trecut la Bozovici, iar primele trei clase secundare la Caransebeș, a patra la Colegiul reformat din Dobrișin a cincea la Brașov, a șasea la Pojon, iar ultimele două clase și bacalaureatul le-a terminat la liceul ortodox din Brașov. Era un elev foarte sânguincios, profesorii l-au iubit mult, colegii deasemenea îl respectau mult din cauza cunoștințelor variate pe cari le avea, mai ales caracterul ferm și bunătatea sufletească erau impunătoare. Studiile universitare le-a urmat la Iena, ascultând cursurile de istorie medievală și contemporană, precum și filosofia, predate de cei mai iluștrii profesori ai timpului, trece apoi la Viena, unde și luă doctoratul cu mențiunea „magna cum laude”. În timpul cât a audiat cursurile la Universitate, încontinuu a cercetat arhivele, a citit revistele de specialitate, adunând un material istoric deosebit de important. Studiile serioase ce le-a făcut l-au determinat să se retragă în satul său natal, și acolo în mijlocul naturii fermecătoare în singurătatea documentelor și-a contemplat teza de doctorat: „*Matei Vodă Băsărab's auswärtige Beziehungen 1632—1654*”, teză de doctorat ce a apărut la Lipsca la 1899, lucrare foarte serioasă, care a atras atenția tuturor istoricilor români, germani și unguri, toți i-au adus elogii. Lucrarea aceasta istorică l-a făcut repede cunoscut în lumea savanților, fiindcă pentru alcătuirea ei dr. Ioan Sîrbu a folosit toate actele, descrierile, le-a criticat și selecționat în mod foarte meticolos, aplicând întru toate aparatul strict obiectiv al istoriei. Insuși autorul ne mărturisește că:

„Matei Vodă Băsărabă a fost unul dintre caracterele cele mai nobile ale istoriei românilor, urmărind scopul de a-și elibera patria de sub suzeranitatea ruinătoare a Turcilor. A fost cel mai de seamă voevod după Mihai Viteazul. Înțelepciunea sa politică, eroismul său, calitățile sale strategice nu le puteau folosi decât pentru păstrarea teritoriului țării sale, oprirea imigrațiunilor grecești, menținerea fără majorare a tributului turcesc și menținerea sa pe tron până la sfârșitul vieții sale”...

Interesante sunt relațiile ce le-a avut Matei Basarab cu Rákoczi I și al II-lea, principii Transilvaniei, apoi cu imperialii, cu Vasile Lupu voevodul Moldovei, cu Veneția și Polonii. Primministrul Dimitrie A. Sturdza l-a încredințat să scrie și Istoria lui Mihai Viteazul. Pentru acest scop primește și ajutorul necesar din partea ministerului de Instrucțiune, pleacă la Viena, unde adună materialul istoric necesar pentru realizarea operii propuse, cercetează diferitele arhive ale Vienei, culegând datele istorice în legătură cu epoca lui Mihai Viteazul. În 1901 s'a dus la București pentru ocuparea unei funcțiuni care să-i asigure existența și în acelaș timp să-și înceapă opera, dar nici aci nu găsește sprijinul și liniștea necesară, se reîntoarce la Rudăria. Aci a putut să-și desăvârșească în liniște o parte a operii sale, urma ca odată manuscrisul terminat să fie tipărit.

Sosind din nou la București, din toate părțile a fost refuzat, atunci prea iubitele lui surori Caterina și Petra îi trimit ajutorul necesar pentru ca să-și poată tipări lucrarea sa despre Mihai Viteazul, să-și realizeze idealul propus, ca să dăruiască neamului românesc cea mai măreață figură a istoriei: Mihai Viteazul. Dr. Ioan Sîrbu a adunat tot ce s'a putut cu privire la această monografie istorică. Planul acestei lucrări l-a făcut în proporții prea vaste, încât nici în două decenii nu l-ar fi putut duce la îndeplinire pe dea'ntregul. În Noembrie 1904 a apărut primul volum în București: „Istoria lui Mihai Viteazul, Domnul Țării Românești”. Acest volum e împărțit în trei părți și are nouă capitole, cuprinde anii 1593—9 Iunie 1598. Volumul acesta e un model de muncă serioasă, cuprinde analiza amănunțită a tuturor izvoarelor istorice ale epocii, o expunere extrem de minuțioasă a diferitelor momente importante din viața lui Mihai Viteazul până la 1598. În prefață dr. Ioan Sîrbu arată viața zburcumată, greutățile ce le-a întâmpinat până ce a putut scrie această carte măreață a neamului nostru, pretutindeni „lipsa de noroc” l-a urmărit în viață. Dar cu toate greutățile cu care a luptat dr. Ioan Sîrbu, primul volum al „Istoriei lui Mihai Viteazul” a fost încununat cu premiul Năsturel (12.000) de lei acordat de Academia Română în sesiunea generală dela 6 Aprilie 1905. Iată raportul elogios al comisiunii istorice semnat de Gr. G. Tocilescu, care spune că:

„Cel ce s'a încumetat să ia asupra-și sarcina de a scrie o istorie specială a lui Mihai Viteazul, era desigur cel mai bine pregătit din tinerii noștri istorici, era fără îndoială spiritul cel mai potolit și mai cumpănit, scriitorul conștiincios și obiectiv, observatorul cel mai fin și muncitorul cel mai cu rost, dacă nu cel mai harnic, astfel că lucrarea sa, dacă din punct de vedere al formei, al stilului și al limbei întrebuițate lasă intrucâtva de dorit, însă din punctul de vedere al studiului științific și critic, al izvoarelor, al combinării rezultatelor dobândite prin acest studiu, ca și al expunerii faptelor, după înălțuirea lor logică și adevărată merită toată lauda”

(cf. Analele Academiei Române seria II, t. XXVI, 1904—1905, pag. 356).

Bănățeanul dr. Ioan Sîrbu a fost al patrulea care a obținut acest mare premiu acordat de Academia Română, ocupând locul după: Alexandri, Odobescu și Coșbuc. Ministerul Instrucțiunii i-a pus la îndemână suma necesară pentru acoperirea cheltuielilor de

tipar, iar Tache Ionescu, Ministrul de Finanțe a cumpărat un număr mare de cărți, ajutoare bănești a mai primit dela Alexandru și Zeno Mocsonyi, iar ajutorul moral l-a primit dela prietenul său, marele român Aurel C. Popovici. Dr. Ioan Sîrbu de tânăr ia parte la toate mișcările naționale, astfel îl vedem că la 1893 participă ca delegat al Graniței la Memorandul din Viena, dorul fierbinte după libertate națională îl face ca în anul 1906 să participe la luptele politice ale Românilor naționaliști din Banat, contra curentului nenorocit al Burdiștilor, renegații Românilor din Banat. A fost candidatul oficial al partidului național român în cercul electoral al Caransebeșului. Candidatura sa a fost făcută la adunarea poporală din 16 Aprilie 1906, ținută la Bozovici cu o însufletire deosebită, unde au vorbit preotul Dimitrie Bogoevici din Bănia, dr. Samuil Vlădoane, avocat în Bozovici.

Grănicerii au reînviat zilele de glorie ale generalului Traian Doda, totuși din cauza teroarei ungarilor, dr. Ioan Sîrbu a fost învins cu 253 voturi, obținând totalul voturilor 2071.

Românii bănățeni au avut o desamăgire în plus, dar granița învinsă a ieșit totuși biruitoare (cf. „Drapelul”, Nr. 58, din 25 Mai 1906). În Septembrie 1907 apare partea I-a din volumul al II-lea al „Istoriei lui Mihai Viteazul”, povestind anii dela 1598—1599. În 344 pagini ne dă toate amănuntele privitoare la cucerirea Ardealului, anunțând, că în partea II-a a acestui volum va înfățișa stăpânirea lui Mihai în Ardeal, cum s'a purtat curtea împărătească cu el, și care a fost purtarea lui cu curtea, precum și cuprinderea Moldovei, iar în ultimul volum (III) voia să arate căderea lui Mihai. Aceste două volume n'au mai apărut, fiindcă autorul istoriei lui Mihai Viteazul neizbutind să ajungă la Universitatea din București, cum ar fi dorit și refuzând să primească la Universitatea din Iași catedra ce i-s'a oferit, își termină studiile de teologie, se sfințește ca preot în Rudăria în locul tatălui său. În 1910 a fost numit administrator protopresbital al Mehadiei, rămânând în această calitate până la 1920. Ca laic a fost ales deputat congresual al cercului Bozovici dela 1897—1902 și al Prigorului dela 1903—5, iar deputat eparhial 1897—1902: ca preot a fost deputat congresual dela 1912—14 și deputat eparhial în sesiunea dela 1918—1923. A fost membru activ al tuturor societăților culturale și artistice, colaborator al diferitelor reviste și ziare din Banat, Ardeal și Vechiul Regat. La izbucnirea războiului mondial o seamă de inimoși preoți ai Almăjului: Coriolan Buracu, Gh. Nemoianu, Izidor Zaberca, și teologul Emilian Novacovici au fost puși sub supraveghierea ungarilor îndurând multă mizerie, deasemenea și dr. Ioan Sîrbu a trebuit să sufere mult din cauza caracterului dârz și naționalist. A avut tăria sufletească a bunului român de a refuza să subscrie actul de loialitate față de statul maghiar, atunci când 200 persoane bisericesti s'au grăbit să-l subscrie — el a declarat categoric:

„prefer să mor în temniță decât să-mi pătez numele și să-mi înmormântez un ideal pentru care m'am zbuiciumat atât de mult”...

În 1918 ia parte ca delegat al Almăjului la marea adunare dela Alba-Iulia, și este ales în comitetul de redactare a moțiunii Unirei.

A fost ales membru al Marelui Sfat Național din Sibiu și în comitetul central lucra cu Consiliul Dirigent. În 1919 a fost ales ca primul deputat al Almăjului în primul parlament al României-Mari. Ca deputat special al Banatului, a participat la conferința din Paris, unde a apărat cu multă căldură și erudiție deosebită integritatea Banatului, dând toate explicațiile istorice, geografice, sociologice, referitor la Banat. În 1920 candidează la postul de deputat, din nou nu reușește și nici în 1922 când candidează ca independent pretutindeni, *lipsa de noroc* îl pândește. După o boală grea, atunci când voia să ducă la bun sfârșit cererile Româinilor bănățeni, moare în ziua de 15 Mai 1922. Vestea morții istoricului bănățean a întristat întreaga suflare românească din țară. Bănățenii lui nu l-au uitat. În 9 Iunie 1932 asociația culturală „Astra” despărțământul Caraș l-a comemorat într-o ședință festivă, iar pe casa lui strămoșească s'a pus o placă comemorativă.

Istoricul dr. Ioan Sirbu va rămâne figura cea mai de elită a cărturarilor bănățeni. Dl. dr. Ioan Lupaș ne spune, că: „După *„Vestitele fapte și peirea lui Mihai Viteazul*” scrise („deduse”-ț de entuziasmul bănățean Damaschin Bojincă la 1830 în „Biblioteca Românească”, după chibzuita carte publicată la 1858 de ardeleanul Aron Florian despre „Mihai II Bravul” — vasta și temeinică monografie a părintelui dr. Ioan Sirbu este incontestabil cel mai important prinos de recunoștință adus din partea celor desrobiți, eroului desrobitor dela 1600. Păcat că autorul ei s'a coborât în mormânt (15 Mai 1922), fără să fi avut norocul de a-și vedea opera aceasta terminată” (Anuarul Institutului de Istorie Națională, vol. I., Cluj, 1922, pag. 406).

D. N. Iorga, în 1922 a scris următoarele cuvinte despre dr. Ioan Sirbu:

„Amintesc în acest loc, după datoria ce o are față de dânsul istoriografia română, pe Ioan Sirbu, paroh din Rudăria, pentru cine i-a cunoscut munca științifică de mult întreruptă; iar pentru scriitorii și cetitorii pagini'or de istorie, unul dintre cei mai răbdători și conștiințioși printre accia cari în ultimele decenii s'au trudit să deslușească, până la amănunte, trecutul plin de exemple și făgăduieli pentru viitor, ale acestui neam.

Format la școala de migăleală critică fără orizont a Vienei, întors de acolo cu o perfectă cunoștință a tehnicei capabile de a fixa detaliul material, el aduce o istețime firească și un dor de a răzbate până la ultima expresie a precisiunii, care face parte desigur din calitățile ce trebuie să aibe un istoric.

Astfel a putut să dea, și după izvoarele ungurești, pe care putea să le utilizeze, o istorie a politicei lui Matei Vodă Basarab, dincolo de care e imposibil a se merge, cu atență fixare a faptelor, de toată ordinea. Această lucrare germană a fost foarte bine primită de critică, în țară și aiurea. Aceasta l-a îndemnat pe Sârbu să caute un mai important subiect. Pe el, ca Bănățean, îl interesa cariera fulgerătoare a lui Mihai Viteazul.

A consacrat acestuia ani de zece cercetări în arhivele vieneze, și când i-s'a părut că a terminat recolta materialului, s'a pus să redacteze. Întâiul volum din cartea plănuită foarte vast, a primit marele premiu al Academiei. E și aceasta o lucrare foarte prețioasă. Dar eruditul nu era un scriitor. Mai mult îi lipsea cunoștința deplină a limbii literare și pretenția lui de a scrie „bănă-

fenestre" n'a putut fi luată în serios. Aceasta a împiedicat răspândirea scrierii, care trebuie socotită ca oricând ca un indispensabil mijloc de control.

Neajunsuri de caracter, porniri polemice care-i făceau mai mult rău lui decât presupușilor adversari, un fel de sirească antipatie față de orice prietenie și solidaritate științifică au condamnat întâi la izolare pe om, și pe urmă i-au intrerupt și opera. Azi, când el dispăre de o moarte timpurie, e o datorie să se caute în hârtiile lui ceea ce ar putea duce cu un pas mai departe expunerea critică a marelui subiect și să se dea publicității întregirea la cele două volume apărute'.

(N. Iorga: Oameni cari au fost, vol. III., pp. 114—115).

N O A P T E BCU Cluj / Central University Library Cluj

<i>Pe liniștea adâncă,</i>	<i>Te uifi cum zboară 'n nopțe</i>
<i>Infinde noaptea, baina</i>	<i>Luceafărul. Tresari,</i>
<i>Din liniștea de stâncă,</i>	<i>Sub cer cu stele coapte,</i>
<i>Lin, isvorește taina . . .</i>	<i>Cât nufărul de mari . . .</i>

*Și fu rodești în mine
Lumină și vibrare:
— În nopțile senine,
O steauă și mai mare . . .*

G. H. MOȚIU

Stucium?

In aer stăruc mireasma florilor care nu se văd, dar se bănuiesc a fi pe aproape. Adierea lor suavă mă turbură și mă întristează. O tristețe domoală, un îndemnu spre alte năzuințe și bilanțul deficitar al unei vieți trăită prost. Inhalând balsamul nevăzușilor tei, îmi simt sufletul larg, încât rămâne o sărăcămie de iubire pentru fiecare trecător și pe fiecare din ei aș vrea să-l fac să simtă la fel ca mine. Dar... nu. Poate că atunci toți s'ar sinucide.

Sunt beat. Sunt beat de poezia acestui asfințit cu lumină puțină a cărui purpură livește fantomele norilor, estompați în zare ca o fantezie regală. Beat de tristețea potolită și parfumată ce se destramă ca tremurul alămurilor unui călec îndepărtat sau ca un vis de copil, ucis în prima desamăgire.

Sunt beat — de ce n'aș spune-o? — de tine.

Trăești în amintirea mea ca o salcie plecată spre tainele unui mormânt. În noaptea vieții mele trăești, gingașe și plâpândă ca o lumânărie în mâna unui om ce moare.

Aș vrea să te știu de mine mai aproape. Ca un bob de lacrimă care oglindește azurul nemărginitului cer, ochii mei rătăciți caută umbra ta. Să le fie chipu' tău luminos torță pe cărările disperării, iar visele mele puțin să le cînim de zâmbetul tău ca pe merindea unui călător istovit.

Dat ne-a fost să ne 'ntâlnim la o răspântie de viață, dar drumurile ni s'au despărțit apoi și poate pentru totdeauna.

Mi-e dor de tine, floare urzită din selipet de frânturi de soare.

*

Chiciura durerii mi se cerne în suflet ca într'o torpiță și peste fruntea-mi brobonată simt o mână de argilă. Vrearea mea e o svârcolire mută de reptilă. Vreascurile iluziilor putrede pâraie, călcate 'n picioare de un uriaș în sandale.

Năucesc cu pistolul în obscure unghere și peste ce a fost și peste ce va fi aș vrea să trag lînflou, ca pe o maramă din poveste — să trec peste ape.

...In iumea amintirilor mele, tu ești ca o zambilă într'o fereastră înșorită.

Dar... casa e pustie.

CONCERT ENESCU

— SCHIȚĂ —

Din ziua în care afișele anunțau „Marele Concert Enescu”, fosta orașului n'a mai conținut, mai ales că evenimentul se producea în preajma deschiderii sezonului balurilor și ceaiurilor dansante. Balul și ceaiul dansant fac parte din toaleta de iarnă a orașelor provinciale, așa cum plaja s'acoperă de golițiunea trupurilor numai pe vreme de arșiță.

Un comitet de doamne, improvizat cu ocazia constituirii unei „societăți de binefacere”, a fost de părere să se facă „maestrului” o primire triumfală în gară, propunerea fiind părăsită de îndată ce o „doamnă cu recunoscute cunoștințe în lumea bună a Capitalei” a convins comitetul că Enescu e — un temut antefemenist!

— „Bine, dar ce fac eu cu...” și-a strigat începutul de revoltă d-na Stănescu, „o recunoscută intelectuală în rândul sexului frumos”, așa cum era intitulată cu ocazia tuturor dărilor de seamă a mișcărilor feministe din orașul A.

D-na Văraru, soția unui înalt magistrat, bănuind că-i vorba de-un nou discurs — d-na Stănescu era delegata din oficiu a „bineventurelor” în toate ocaziunile — i-a răspuns, făcându-se că-și aranjează mai multe hârtii răvășite, în poșetă: „Nu-i nimic!... Il ții și tu la venirea lui Soreanu, care pleacă peste câteva zile în turneu de sărbătorire!”

— „Mulțumesc!... ălora de 70 de ani să le vorbești tu!” a răspuns puțin înțepată d-na Stănescu.

— „Da ce credeai, dragă, că Enescu e încă fantel?... Vai!... se cunoaște că n'ai cetit memoriile Reginei Maria!... Enescu-i după vremea Carmei Silvei, mititico!”

— „M'ași fi așteptat să spui că-i după vremea ta!” se oțări din nou d-na Stănescu.

— „Ei, asta-mi place!... N-ai vrea să susții că ai avea anii ducelui de Kent!”

O parte din membrele comitetului au intervenit energic, pentru a se pune capăt unei „discuții fără folos” și ședința a fost ridicată într'o atmosferă de curte gospodărească, dimineața la țară.

*

În ziua concertului croitoresele nu mai pridideau cu împache-

tatul rochilor; coafezele și manichiurezele au câștigat cât într'o săptămână, iar birjarii și șoferii frecându-și mâinile în fața salei de concert, își spuneau îmbrâncindu-se cu umerii: „Tot lăutari de-aștea s'avem în fiecare seară!”

În foaerul salei lumea se îngrămădea tot mai mult; domniile salutându-se obișnuit, iar doamnele prin ridicări de umeri și căderi de pleoape. Foșnetul rochilor lăsa o vagă impresie de „mare recepție, la vreo Curte domnească”, alungată de'ndată ce priveai mai adânc în forfota ce nu mai contenea.

Abia atunci puteai observa cum unele toalete de-a dreptul virginale, ieșeau în evidență sau își pierdeau din strălucire, alături de rochii demodate, multe din ele cu poalele prinse cu ace invizibile. Între ele se putea vedea și tăeturi vechi, acoperite cu un fel de cape improvizate din resturi de catifele, de memorabilă glorie.

D-na locot. Mirescu, nepoata șefului trustului de brichete electrice, purta un costum de porumbiță gulerată; întimpce mătușa ținea morțiș să-și împrespăteze pielea, răscoaptă de ani, cu violetul unei mătase grele, „adusă special pentru d-na Firtitescu”, cum se tot lăuda patronul unui magazin din centrul orașului, tuturor doamnelor cari se interesau de tonul modei.

În alt grup d-na Văraru, îmbrăcată într'o toaletă vișinie, își tot îndrepta talia, spre a fi observată de d-na Stănescu — „intelectuala” —, care desconsiderând eticheta unui „concert de gală”, se uitase într'o simplă rochie de stradă, — o bluză pepită, de-asupra unor foi, cari în lumina prea vie, făceau ape verzi.

— „Cine-i pupăza de colo, dragă!?”, întrebă profesoara Georgescu pe-o colegă, recunoscută drept „gura mahalalei”.

— „Ei asta!... Ce n'o ști!?!... E nevasta ăluia dela poștă, cum dracu-l chiamă!... ăla care-a trăit înainte de-a lua-o p'asta, cu fata lui Gavrilete... Stai, soro, știu c'o chiamă Titinel, adică așa o strigam noi la școală!... Acum trăește cu Apostoleanu, magistratu ăla venit proaspăt și care-a fost însurat de două ori... ăla care s'a logodit cu unguroaiaca aia despre care vorbeam noi astă vară la ștrand!... Crede dobitocul că are avere și nu știu cine i-a mai băgat în cap că-i și contesă!... Are pă dracu!... N'are nici cât mine, dar ști tu cum îs unguroaicele astea!... să tot vîră în sufletul omului, până să găsește câte-un prost să-l lege la ochi!”

Un sunet prelung de clopoțel anunță începerea concertului și foșnetul rochilor se preface în adevărată panică.

— „Imi plăcu!... ai văzut-o pă Marineasca, îmbrăcată cu rochia bunicăse-i!”

— „Ei și tu!... Nu toate au avut norcul Mireschii!... Imbracă lumea ce poate!”

— „Ba, să am părdon!... N'are decât să stea acasă și să nu vină la un „concert de gală în halul ăsta!... Ne facem de răs în fața minoritarilor!... Dacă n'are cu ce, să nu să vâre în lumea bună și s'asculte concerte la radio... de-alea poate asculta și'n chiloți!”

Cât timp arcușul maestrului s'a ndrăgostit sprinten pe corzile viorii „sala” părea cuprinsă de farmecul muzicii, iar când acelaș arcuș cădea obosit de prelunga împărăchere, aplauzele au curs cu accente de furtună!

În pauză s'a reluat forfota obișnuită, cocoanele împungându-și toaletele cu ochii făcuți tot mai mici, căutând par'că în trecut a-mintirea culorii și tăetura „croiului”, pentru a putea identifica „refacerea”.

O parte din domni și-au fumat liniștit țigările, alții plângându-se că-i strânge rău pantofii „noui-nouți”, regretau că n'au gustat îndeajuns o partitură favorită.

— „Ah!... de s'ar termina odată, dragă, că-mi vine rău!... Am venit c'o durere de cap îngrozitoare!... I-am spus lui Mișu că nu-mi arde de concert, da știi tu cum îi el; „Lasă Lizico, fă tot posibilul și mergi!... Nu mă nenoroci, că de abia am intrat în lume!... Dacă lipsim dela concertul ăsta, o să ne creadă toată lumea proști!”

-- „Eu cred că tot mai mult câștigă-un boxer ca ăsta!...”

— „L-ai văzut pă Antonescu, mă!... Nu să mișca de credeai că între el și struna lui Enescu e cea mai perfectă asemănare!... O fi văzut ăsta note în viața lui, mă!?”

Alt tipăt de clopoțel și altă ofensivă de rochii și pantofi „cu scârț”.

O ultimă furtună de aplauze și lumea se grăbește spre ieșire. La foșnetul rochiilor se adaugă acum și gureșul doamnelor... „Mi-mi!... Lizet!... Coca!... madam Chirescu!... Vai!... Sofi!...”

Un tânăr, cu tocurile ghetelor scâlciate, coboară cu ochii închiși scările locuilor effine, fredonând numai pentru el, o partitură, cari mai adineuri se lovea stingheră de păreții salei de spectacol. Lumea năvălește în stradă, cu strigăte zgomotoase... a început să mingă!...

— „De-ar veni zăpada!... Mi-e dor de-o plimbare cu sania afară din oraș!”

— „Ce-ți pasă ție!... Nu te gândești că n'am și eu o rochie, n'am un ciorap ca toată lumea!... n'am nici cel puțin o capă!”

— „Ascultă, Lelule!... Cum îi zice, mă, medicamentului ăiuia

de bătături?... M'a 'ntrebat Sabin într'o scrisoare, că ci-că ar vrea să-i fac-o surpriză șefului, care nu pleacă toată ziua din biurou, că-l dor rău bătăturile!"

-- „Bună-i ninsoarea asta, domnule, pentru semănături!.. de-ar ninge și pela mine, la moșie!"

— „Ce te supărăși, domnișoară, pentru o simplă vorbă aruncată'n vânt!?!... Așa is eu: nu mă simt bine în ziua în care n'am făcut unei femei o propunere... să potrivește, bine!.. nu să potrivește, sănătate și voe bună!"

— „Dobitocule!"

-- „Am fost prost că ți-am făcut propunerea într'un fel domnesc!.. trebuia..."

— „Lasă, bre!.. ai plăti dumneata altădată!.. Nu merită să-ți spargi punga pentru un moft ca ăsta!.. Ce aghioase ași mai fi tras eu acuma, dacă nu mă tot pisa Cocuța: „hai, tăticele, s'auzi și matale pă Enescu!.." Ei și ce-i dacă l'am auzit!?!... Slavă domnului, că n'am căzut pă foale!.. Ehe!.. câți lăutari am văzut în viața mea!"

— „Ce facem, mă Costică!?!... încotro o plesnim!?"

-- „Hai mă, să ne mai destupăm capul de miolăiturile astuia, cu muzică d'aia adevărată!.. Eu zic să mergem la o cafenea!"

— „Nu zău, Didinel!.. haide și tu cu noi!.. Trecem și pela Ștefăneștii și-i luăm... N'ai idee ce frumos e-acuma noaptea, pe zăpădă, o plimbare cu sania!"

-- „Nu merg, dragă Zozo, că m'a enervat atâta desinteres pentru muzica adevărată!.. Bietul Enescu!.. Ah! ce țară ingrătă!"

-- „Asta-i acuma!.. Decând, dragă, ai devenit melomană și încă d'aia rafinată?!"

-- „Așa am fost eu întotdeauna, dar n'a avut cine să mă 'nțeleagă!.. Ce pricepi tu din toate astea!"

— „Așa-i, săracu de mine!.. Nu mă pricep la nimic!.. Ei, dacă te lăsam să te îmbraci cu rochia aia cu hături, ca fâțaita lu Mar-meluc, mă pricepeam de minune!.. Nu mai face pă savanta și hai să facem o plimbare cu sania!.. Luăm cu noi și niște lăutari... să rămânem, cum s'ar spune, tot la concert!"

Al. Negură.

Aspecte din Munții Apuseni

**Ținutul Hălmagiului în străvechea
organizație voevodală**

Dovezi scrise ne spun că Românii de pe Crișul Alb au trăit încă multă vreme după năvălirea Ungurilor în străvechile lor organizații sub conducerea cnejilor și a voevozilor, peste care s'a suprapus, oficial numai, comitatul și comitele (comes) unguresc. Așa, în Hălmagiu, găsim un voevod pomenit și la 1451, iar despre cneziatele de aici se vorbește și în sec. XVIII.

„Cnezii erau: a) capii țărani'or așezați în satul întemeiat de ei, nu erau nobili din naștere dar puteau să câștige nobilitatea dela rege, iar atunci aveau titlul de nobiles kenezii, pe care puteau să-l moștenească; b) erau conducătorii militari ai sătenilor din satul lor, iar noblețea și-o câștigau mai ales pentru vitejia dovedită în luptă; c) erau și judecătorii pricinilor mai mici, iar împotriva judecății lor se putea apela la voevod, întocmai cum împotriva judecății voevodului se putea apela la comes. Cnez înseamnă organizație militară și administrativă după „jus valachicum”. Voevodul român avea atribuțiuni asemănătoare cu ale cnezului, cu deosebire că se raportau la teritorii mai întinse. 1)

Când cnezii români ajung a fi nobilitați de regii unguri, își pierd numele și cei cari străbat în funcții mai înalte, primesc și religia stăpânilorilor, înstrăinându-se de neamul lor. Numele acestora se alterează, traducându-se întâi pe latinește, apoi în ungurește. Așa, avem din Vlad, Ladislaus, apoi László; din Lupu, Farkas; din Ursu, Ursu'y. 2)

Numele cnejilor și ale voevozilor se mai schimbă prin atributul de nobleță care indica posesiunea. Localizând: așa, a devenit din cutare cnez și voevod dela Hălmagiu, sau Ciuci, cu nume slavo-român un nobil maghiar „Halmágyi”, „Csucsy”; dupăcum și avem numele acestea: Csucsy vajda, sau Csucsy Mik'ós, Halmágyi István, despre cari va fi vorba la locul său.

Istoriograful 3) ungur al jud. Arad, vorbind despre voevodatul Românilor din Zărând, constată că și în sec. XV acesta nu atârna de comitat, ci era subordonat deadreptul comesului de Timiș. Conclue apoi, că o parte a Românilor, scutiți de iobăgie, stătea sub ascultarea cnejilor și voevozilor; astfel Românii aveau voevozi și nu fișpani (föispán), aveau cneji, și nu birae (biró) — formau, deci, comitat în comitat.

Din câteva diplome ale cancelariei ungare edate pe la începutul și către mijlocul sec. XV avem oarecari cunoștințe vagi despre existența la acea dată a unor voevozi români în regiunea superioară a Crișului Alb, la Criștior, Brad, Ribița, Birtin, Hălmagiu și Ciuci. Documentele aceste însă mărginindu-se la confirmarea unor familii de cneji sau voevozi în stăpânirea bunurilor lor strămoșești, nu ne îngăduiau și alte orientări.

1) N. Drăganu, Românii în veac. IX—XIV pe baza toponimiei și a onomasticeii, pg. 108—110, passim, București, 1933.

2) I. cavaler de Pușcariu, Familiile nobile române, pg. VIII din prefață, Sibiu, 1892. Articolul Knezi în Enciclopedia Română a lui Diaconovich.

3) Márki, I, 499—503.

După preluarea imperiului român însă, când ni s'a dat și nouă posibilitatea să întreprindem investigații istorice mai temeinice, sub tencuiala de var a vechilor biserici dela Criștior și Ribița, rămase ortodoxe, s'au descoperit picturi datând dela finea sec. XIC (Criștior) și începutul sec. următor, care aruncă o lumină nouă, mai amplă și sigură asupra vieții culturale și politice a Românilor ardeleni. Picturile aceste, în stil bizantin, însoțite de inscripții slavone, adevă în limba oficială a cultului ortodox, cuprind afară de scene biblice, și tablouri votive, înfățișând pe voevozii-ctitori împreună cu familiile lor. Ele au fost studiate din punct de vedere istoric de către profesorul Si:viu Dragomir 1); iar mai mult din punct de vedere al artei bisericestii, de către prof. I. D. Ștefănescu. 2)

La invocarea acestor prețioase mărturii istorice, folosim studiul lui S. Dragomir.

Ce ne spun picturile dela Criștior și Ribița

Ne ocupăm de picturile dela Criștior 3) și Ribița, cu toate că aceste localități depășesc regiunea noastră, deoarece prin analogie aceste pot să arunce o lumină revelatoare și asupra voevozilor dela Hălămagiu, a căror ctitorie nu mai există azi.

Picturile bisericii din Criștior, înainte de a fi fost acoperite cu tencuială de var, au fost cercetate pe la 1773 și folosite ca dovadă într'un proces de moștenire de către familia Kristyóry din localitate, care se pretindea a fi descendenta directă a voevodului Bălea, ctitorul bisericii. Se pomenește atunci în baza unei inscripții, ce azi nu mai există, că zugrăveala s'a făcut la 1411.

Constatănd greșeli în transcrierea dela 1773 a textelor slavone, Dragomir se îndoieste că a fost bine cetită și data de 1411; deaceea bazat pe argumentele istorice, ce ni le oferă prezența portretelor membrilor familiei domntioare a timpului, el dă ca dată mai probabilă pentru zidirea și pictarea bisericii din Criștior, epoca Angevinilor, între anii 1375—1395, adevă finea sec. XIV. Ne afăm deci în fața unor relicvii materiale autentice, mai vechi de un jumătate mileniu.

Tabloul votiv reprezintă un bărbat în floarea vieții, îmbrăcat în costum de cavaler, ținând în mâna dreaptă ctitoria, adevă modelul bisericii. În stânga, o femeie întinde mâinile spre bisericuță. Sub ei, un copil îmbrăcat tot în costum de cavaler, își înalță și el mâinile spre biserică. Deasupra tabloului sunt zugrăviți doi îngeri în aceeaș atitudine de devoțiune

Inscripția slavă așezată deasupra cavalerului însemnează: „Robul lui D-zeu ctitorul jupanal Bălea prezintă mănăstirea Preasfintei Născătoare de D-zeu Pururea Fecioarei Maria”. Așadar, acesta este căpetenia familiei Bălea, ctitorul bisericii. Figura aceasta înfățișând un tip caracteristic întâlnit și azi între țărani de pe valea Crișului Alb, reprezintă cel mai vechiu portret cunoscut pe care-l avem la românii din Ardeal, — spune Dragomir.

Inscripția de deasupra figurii de femeie e: „Roaba lui D-zeu jupanița Vișe”. Vișa era probabil soția ctitorului. Pe cap are o broboadă albă, ale cărei cute cad pe umeri, învelindu-i.

Inscripția de deasupra capului copilului ne spune că acesta e: „Robul lui D-zeu Ștefan Bălea fiul lui Iova”.

1) S. Dragomir, Vechile biserici din Zărand și ctitorii lor în sec. XIV și XV. Extras din „Anuarul Comisiunii Mon. Istorice pentru Transilvania pe anul 1929, Cluj, 1930, pg. 1—36.

2) I. D. Ștefănescu, La Peinture Religieuses en Valachie et en Transylvanie. Paris, Librairie Orientaliste, Paul Geuthner.

3) Criștior și Ribița, aparținând odinioară tot Zărandului, azi în jud. Hunedoara, se află la Est de Hălămagiu, tot pe Valea Crișului Alb.

Tot de ansamblul tabloului votiv se țin încă două figuri de cavaleri. Unul este: „Iova, fiul ctitorului mănăstirii”, iar celălalt: „Las.ău, fiul lui Iova”.

Așadar, tabloul înfățișează în a doua jumătate a sec. XIV. pe bătrânul jupan Bălea cu întreaga familie: jupanița Vișa soția sa; fiul său Iova și cei doi nepoți, Laslău și Ștefan. Cercetătorul dela 1773 mai amintește încă două personaje: Sora și Fiica, cari azi nu se mai pot distinge.

În biserica dela Ribița se păstrează atât tabloul votiv, cât și pisană, numai că ele sunt azi în parte acoperite de un stâlp, construit pentru susținerea zidului.

Următorul pasagiu din pisană care se poate citi „...Popa Dragosin, în anul 1295, în luna lui Iulie 15, s'a isprăvit și s'a zugrăvit cu mâna...”, ne arată că pictura bisericii din Ribița a fost isprăvită la 15 Iulie 1417.

Partea neacoperită a tabloului votiv reprezintă modelul bisericii, portretul jupanului Vladislav, al jupanului Miclăuș, al jupaniței Ana, fiica lui Vladislav.

Bărbații poartă duiame, haine lungi. (Dulamele seamănă cu „jundrele” ce le mai poartă și azi țărani dela Hălmagiu). Vladislav are plete lungi și părul retezat pe frunte, cum îl purtau până bine de curând bătrânii din partea locului. Miclăuș poartă plete lungi și părul foarte bogat îi încadrează fruntea ca o cunună. Deoarece pletele nu cad pe umeri, se pare, că atât jupanii dela Criștior, cât și cei dela Ribița, își împleteau părul în chică, așa cum generația noastră de 50 ani, am mai ajuns să vedem venind la târg la Hălmagiu bătrâni dela Vidra și depe la Bulzești. Barba nu e prea mare și mustățile sunt rășfrânte în jos.

Jupanița Ana, poartă costumul românesc, care se vede și azi la Băița, Crăciunești, Abrud și Buciumani. Pe cap are o maramă rășfrântă înapoi și legată „ca la nevastă”.

În pisană mai găsim pomenită Stana, jupanița lui Vladislav și Sora, jupanița lui Miclăuș, fratele lui Vladislav. Vladislav, este Vlad, nume de familie ce se găsește și azi în regiune.

Constatăm, deci, că cnezatul din Ribița a fost deținut de frații Vladislav și Miclăuș, apoi de fiii lor, Șorban și Ioan, pe cari îi găsim pomeniți și într'o diplomă, la anul 1445.

Descendenții jupanilor români ortodocși dela Ribița, fiind nobilitați cu atributul „de Ribița”, pe ungurește, „Ribiczey”, au trecut la catolicism și s'au maghiarizat. Familia Ribiczey a avut secole de-a rândul roluri importante în Zărând și a luptat totdeauna împotriva năzuințelor iobgii or români, pentru care fapt, cu ocazia răzmirițelor, mulți dintre membrii acestei familii au fost uciși de către răsculați.

Voevodul Moga dela Hălmagiu

Ajungând domeniul cetății Șiriei în posesiunea lui Ioan Huniade, definitiv la 1449, între diplomele edate de acesta pentru regularea chestiunilor interne de proprietate, găsim și una datată în Timișoara la 10 April 1541, prin care voevodul Moga din Hălmagiu se confirmă în drepturile sale de voevod al Românilor, în regiunile Căpâlna (Kápolna), Hălmagiu (Halmágy) și Băița (Kisbánya), pe care și până aci le stăpânise neconturbat împreună cu fiii săi Mihaiu, Sandrin și încă unul al cărui nume nu se poate citi, Hârtia fiind deteriorată în acel loc. 1)

Întâi de toate, să vedem care era întinderea acestui voevodat.

Kisbánya este traducerea ungurească a *Băiței*, 2) azi în jud. Hunedoara, aparținătoare odonioară comitatului Zărând. Halmágy este *Hălmagiul*, numit la fel și

1) Dl. B0188, *Márki* I, 501.

2) Identificată de *Márki*, I, 189; acceptată de *Meruțin* și de *Dragomir*, o. c.

azi. Căpâlna nu mai există sub această numire, se crede a fi fost în regiunea de azi a Gurahonțului, în apropiere de Bonțești. 1) La 1439 districtul Căpâlni cuprindea 45 sate și 5 puste. 2) La 1444, în actul de cumpărare al domeniului Șiriei de către Iluniade, se înșiră între orașe, Băița după Baia de Criș; iar între districte sunt trecute și Căpâlna și Ilălmagiu. 3) La 1572, în regiunea Căpâlni s'au numărat numai 21 sate, pânăcând întainte de ocupația turcească, erau 67 sate. 4) Pe o hartă din preajma anilor 1590, Căpâlna o vedem situată pe țărmul drept al Crișului, Vest de Ciuci. 5) În conscripția dela 1720, este recensată Căpâlna tot în comitatul Zărand; localitățile dându-se însă în ordine alfabetică, nu știm unde se afla. 6)

Curioscând întinderea circumscripției Hălmaigului, cunoscând mai departe și continuarea spre Est a văii Crișului până la Băița, vom constata că voevodatul lui Moga pe la 1451 avea o suprafață respectabilă. El era mai mare chiar decât comitatul Zărandului în ultima lui fază, când dela 1741 cobora numai până la Guravăii și număra abia 97 sate. Socotind și pentru Căpâlna numai 50 sate, avem un total de vreo 150 sate pentru acest voevodat. Față de voevodatul lui Moga dela Ilălmagiu, domniile dela Criștior, Brad, Ribița, Birtin, Ciuci, numiți în diplome și ei voevozi erau de fapt numai cneji poruncitori în câteva sate. Cei dela Criștiori și Ribița se numesc jupani, atunci când titulara și-o dictau dânsii, în inscripțiile din clitoriile lor.

Așezarea în Hălmagiu a reședinței voevodale corespunde necesităților de ordin administrativ și strategic, orașul Ilălmagiu aflându-se în centrul provinciei, în defileul ce închide mai bine intrarea în bazenul superior al Crișului. Iar prezența voevodului presupune o organizație complexă: administrativă, militară, economică și cultural-religioasă.

Întâiu de toate, localitatea de reședință a voevodului trebuia să fie apărată printr'un sistem de fortificații, oarecare, care implica și oșteni. Și, într'adevăr, la Hălmagiu se vorbește de o cetate, apoi de un castel fortificat cu ziduri și șanțuri. La 1604, în cetatea Hălmaigului s'au refugiat populația regiunii de calea unei cete de haiduci sârbi. 7)

Atribuțiunile de ordin spiritual îl obligau pe voevod să zidească și să întrețină în bună stare biserici, în primul rând una centrală. Voevodul ieșea la judecată însoțit de preotul său și inspecta pe supuși totodată și în cele religioase. Preotul central era cel mai indicat să inițieze pe tineri în cetirea cărților rituale și cantoratul bisericesc, pregătind succeșcență pentru slujba altarelor. Tradiția preotului central din Hălmagiu a susținut-o până în prezent seria protopopilor, cari după desființarea instituției voevodale au rămas singurii reprezentanți firești ai populației. În baza acestei tradiții se spunea despre biserica din Hălmagiu la 1745 că e „întâia și vlădiceasca biserică în districtul acesta”. 8)

Hălmagiul a avut în această epocă și o înfloritoare industrie minieră și o vie

1) Márki, I, 234.

2) *Idem.*

3) Diploma publicată la *Hurmuzaki*, 1, 2, pag. 696—698.

4) Márki, II, 140.

5) Planșa XII la *Meruțiu*, Județele din Ardeal, etc., Cluj. 1929.

6) *Magyaország népessége a Pragmatica Sanctio korában, 1720—1721. Publicațiunile of de statistică maghiar*, vol. XII, Budapeșt, 1890, pag. 176.

7) Kozma, 90.

8) *Silviu Dragomir*, Istoria desrobirei religioase a Românilor din Ardeal, vol. I, Anexa Nr. 80, pag. 129—131; Scrisoarea locuitorilor din ținutul Hălmaigului către mitropolitul sârbesc.

circulație comercială, ca unul dintre punctele de frontieră între munții Ardealului și câmpia Tisei. Ne o dovedesc aceasta mine vechi părăsite, ruini de șteampuri, de coluri (topitoare de fier). N'au putut lipsi nici instalațiile de prelucrare a oțelului în arme și unelte de gospodărie, ca: securi, coase, sape, etc.

Costumele pompoase de cavaleri ale jupanilor dela Criștior, îndeosebi săbiile împodobite cu pietre scumpe ce se văd în picturile din ctitoriile lor, fac dovadă despre bogăția căpeteniilor Românilor de aici. Și, e firesc, căci aurul ce se culegea din apele Crișului, ori chiar direct din mine, trecea prin mâinile lor. Iar, dânsii servind în oastea regelui și participând la războaie prin țări străine, aveau prilejul și putința să se țină la nivelul cavalerilor străini. Le dădea mâna să clădească mănăstiri și să le împodobească cu picturi și alte obiecte de preț.

Din sec. XVIII. începând, de când nu se mai pomenește de voevozi, decade și orașul Hălmagiu, pe care geograful Mathias Bell la 1777 îl prezintă ca „lipsit de strălucirea și circulația de odinioară”, când avea un „castel fortificat cu ziduri și șanțuri”. 1)

Durere, despre voevodul Moga nu mai avem acele impresionante și fidelele amintiri, ce le oferă bisericile din Criștior și Ribița, pentru jupanii de acolo. Nu din pricina că voevodul din Hălmagiu nu și-ar fi avut și el ctitoria lui, ci fiindcă vechea biserică din Hălmagiu nu mai există de prin sec. XVII. Hălmagiul, căzând drept în calea năvălitorilor, a fost mereu atacat și prădat. Poate chiar la 1605, când cetatea Hălmagiului numai cu greu a scăpat de pustiire, 2) să se fi distrus ultima oară biserica de aici. În Hălmagiu, se amintesc chiar în trei locuri ruini de biserică. Studiind ruinele unei clădiri, aflătoare pe terenul fostei curți domeniiale, azi proprietatea băncii Crișana, Márki 3) constată aci existența celei mai vechi biserici în stil bizantin, depe teritoriul de azi al jud. Arad. Pe la 1890 se mai putea găsi fundamentul zidurilor, îngăduind să se reconstituiească întregul plan arhitectural. Probabil, aceasta a fost ctitoria voevozilor dela Hălmagiu.

Neavându la dispoziție, deci, alte izvoare decât acelea ce ni le oferă diplomele cancelariei ungare, vom reconstitui genealogia voevodului Moga din aceste documente scrise, amintind în ordine cronologică și datele privitoare la ce'elalte familii din bazenul superior al Crișului Alb, cu care, credem, se afla în raporturi de înrudire.

La 1404 „Ladislau de Bollya” figurează între trimișii regelui Sigismund la deîmitarea unei moșii; 4) este identic cu Laslău Bălea, în pictura bisericii dela Criștior.

La 1410 „Moga Șerban de Feyerkeres” se judecă cu Boddau et Merigyo. 5) Sub Feyerkeres, trebuie să înțelegem comuna Criștior 6) și nu districtul Crișului Alb.

La 1445 banul Măceului scrie voevozilor din Zărând, anume lui Moga, Ladislau de Bălea, Ștefan de Birtin, Ioan de Brad, Șo. ban și Ioan de Ribița, ca să che-

1) *M. Bell*, o. c. la pag. 273: „Halmagy, ...frequens alioquin, in finibus Transylvaniae oppidum. Castellum olim adpositum muris fossisque cinetum fuerat. Iam, et oppidum, hoc decore et frequentia privatum est”.

2) *Kozma*, 90.

3) *Márki*, I, 443.

4) *Hurmuzaki*, I, 2, pg. 428—429.

5) *I. cav. Pușcariu*, o. c., pg. 124.

6) În România există numia două comune cu numele Criștior, la originea celor două Crișuri, Alb și Negru: Criștiorul de lângă Brad, jud. Hunedoara, Est de Hălmagiu, aproape de originea Crișului Alb și Criștiorul din jud. Bihor, Nord de Hălmagiu, întâia comună peste Dealul Marc, la originea unui afluent al Crișului Negru. Criștior, adecă Crișior, derivă dela Criș.

me înaintea lor pe Symon monetarul de floreni din Sibiu și să împace neînțelegerile ivite între acesta și iobagii din Baia de Criș. 1)

În anul următor, 1446, voevodul Moga împreună cu alți oficiali primește din nou ordin dela Ioan Huniade, să nu împiedece pe monetarul Symon a căuta aur în apele Crișului. 2)

Citata diplomă dela 10 Aprilie 1451 îl privește direct pe voevodul Moga dela Hălmațiu Știm din aceasta că Moga avea trei fii, pe Sandrin, Mihaiu și unul necunoscut cu numele.

Din Hălmațiu, descendenții lui Moga au coborât mai jos spre câmpie și s'au bucurat de mari demnități în cetatea Șiriei și a Ineului. Fenomenul acesta este firesc și emigrația spre centrele administrative o observăm și mai târziu la nobilii români din ținutul Hălmațiuului, pe cari îi găsim la Ineu; sau în Baia de Criș, când capitala județului se mutase aici. Familia Moga a dat în mai multe generații bărbați conducători ai treburilor publice.

Așa, la 1491, Ladislau Moga era provizorul curial al cetății Șiriei. 3)

La 1491 se pomeneste încă odată de L. Moga, provizorul cetății Șiriei, în legătură cu niște pagube comise de iobagii cetății în vilele unui nemeș, din podgoria Lipovei și a Covăsințului. 4)

La 6 Iunie 1552, în sfatul nobililor întrunit la Șimand pentru declararea insurrecției cerută de rege participă și Valentin și Ioan Moga. Contrar majorității, care a denegat ascultarea față de rege, aceștia au fost pentru insurecția nobililor și participând la luptele ce se dădură mai apoi la Timișoara împotriva Turcilor, au căzut în aceste lupte împreună cu alți nobili 5) români, ca Mihaiu Balica, 6) Ioan Geșan, Ladislau Mora. 7) ș. a.

La 1601 familia Moga locuia în Ineu. 8) În acest an Moga Ștefan „de Hălmațiu”, oștean din Ineu, figurează ca martor la introducerea lui Ștefan Toldy în domeniul Ineului. Familia Moga mai poseda încă bunuri la Hălmațiu și în sec. XVII. 9)

Astfel, la 1651 Gavril Moga zălogește două holde de pământ din „Țarina de sus”, lui Mihaiu Săbău, pentru 10 floreni.

La 1652, tot de acolo și tot lui Săbău, zălogește alt pământ pentru 45 floreni; iar dela „Cărămidărie” o moară și o grădină, lui George Botha, pentru 160 fl.

La 1653 zălogește lui Săbău, tot din Hălmațiu, un arător și o livadă de pruni cu 35 fl., iar alt pământ arător, cu 20 fl.

La 1658, Moga Susana, soția lui Francisc Raț, 10) zălogește lui Ioan Raț o moară din Hălmațiu

1) *Hurmuzaki*, I, 2, pg. 717.

2) *Hurmuzaki*, I, 2, pg. 191. *Pușcariu*, 124.

3) *Márki*, I, 360. Dl. 20100.

4) *Márki*, I, 412. Dl. 20100.

5) *Márki*, I, 549.

6) Un Balica Mihaiu, la 1592 era comandantul cetății Șiriei; despre el se crede că a zidit biserica gr. ortodoxă din Șiria, pe care el o numea „biserica noastră”. Tot el ar fi zidit și biserica din Hălmațiu. *Márki*, I, 498).

7) Familia nobilă Mora, la 1561, avea proprietăți și în regiunea Hălmațiuului. („Registrum secundi Subsidii etc. dela 1561, publicat la Kozma, pg. 12—33. *Márki* ortografiază Mare (II, 29, 31).

8) *Márki*, II, 204.

9) *Márki*, I, 360; II, 204. Aci se dau mai multe date privitoare la familia Moga, culese din diferite documente.

10) Familia Raț (Răcz, înseamnă: Sârbu) este des pomenită în aceasta regiune și trebuie să fi fost de legea românească; a avut proprietăți în Hălmațiu, Aciuca, Ieasa. În jud. Arad, găsim la 1775 nobilii, Raț Ioachim și la 1785 pe Raț alias Lupuț, poi pe Raț Nuțul. (*Márki*, II, 703).

Tot din familia aceasta își trăgea originea și generalul de honvezi, Ioan Moga, care după pierderea bătăliei dela Schwechat, la 30 Oct. 1848, a trăit retras până la moartea-i întâmplată la 1861. 1)

Descendenții voevodului Moga au urmat calea tuturor familiilor nobile române, îngroșând rândurile asupritorilor străini, pe măsură ce stăpânirea acestora se statornicea tot mai adânc în vetrele strămoșești. Și, mult sânge românesc au dăruit acestea aristocrației maghiare, încă dela întâiul lor contact cu veneticii.

Una, Cătălina Moga, a fost soția lui Petru Beth'len, care a avut fiu pe Ioan Beth'len, fost consilier al principelui ardelean între 1570—98. 2) Bethleneștii au deținut moșii și în Zărând, între cari și domeniul Hălmagiului.

Voevodul dela Vârfurile (Ciuci). Toponimia și onomastica comunei atestă existența lui.

Tot în regiunea Hălmagiului mai găsim urmele unei organizații voevodale și la Ciuciu, despre care știm că era în trecut un centru administrativ, ca și Hălmagiul.

În răscoala țărănească, sub Doja, la 1514, voevodul „de Ciuciu” a avut un rol însemnat și decisiv în predarea cetății Șoimoșului către răsculați. Márki 3) descrie pe larg acest episod interesant după chiar memoriile comandantului cetății și ale unui alt mortor ocular, 4) documentându-și expunerea cu numeroase citate. Reies din acele documente, că „*Tschulschy*” (cetește: Ciuci), ceea ce în ortografia timpului poate însemna „de Ciuci”, „Ciuceanu” și pe care Márki îl redă simplu „*Csucsy*”, — era: „căpitanul, adică voevodul pedestrimii” în cetatea Șoimoș, lângă Lipova.

Numele, cât și specificarea titlului de voevod în opoziție cu aceea de căpitan, ne îndreptățește să credem că avem de a face cu un voevod român dela Ciuci, comandant de oaste românească.

Reținem încă un amănunt din povestire. Ca toată împotrivirea lui Prantner, administratorul cetății, gardienii au intrat în tratative de pace cu răsculații și de această acțiune nu a fost străin nici voevodul, care încă a susținut hotărîrea oștenilor săi, de a preda cetatea. La fel a procedat și garnizoana din Lipova, al cărei comandant se plânge că orășenii, adică populația civilă, a pactat cu răsculații. Tot așa se predase și cetatea Șiriei.

Ne întrebăm: Români, găsindu-se în mbele taberi, solidaritatea aceasta țărănească în care trebuie să înțelegem și mulțimea de mărunți cnezi și vovezi forțați la supunere de către nemeșii unguri; să nu fi avut la bază, oare, și ideea de lege românească?

Presupunem că voevodul „*Csucsy*” dela 1514 era un voevod dela Ciuci, cu atât mai vărtos că la 1566 se vorbește de Nicolae Ciuceanu, ortografiat tot „*Csucsy*”, despre care știm că era administratorul fortificațiilor (pălancă) și a domeniul din Ciuci 5) și, ca atare, locuia în Ciuci; putând fi și originar din Ciuci, care este numele românesc al unei comune românești. 6)

1) Márki, I, 360.

2) Nagy Iván, Magyarország családjai, XII, 368.

3) Márki, I, 483—489.

4) Fiind trași la răspundere pentru predarea cetății, și-au scris memoriile de apărare, atât Prantner, comand. cetății, cât și paterul Matei Künisch, secretarul contelui Gh. de Brandenburg. Se află în arhiva statului din München. (Márki, I, 492, nota 1).

5) Szalay, Erdély és a porta, 141, 142-143. Márki, II, 4.

6) N. Drăganu, Români în veacurile IX—XIV. pe baza toponimiei și a onomasticii, București, 1935, pag. 53, dă pentru Ciuci următoarea etimologie: albanezul *tsuke*; bulgarul *cuka*; românescul *ciucă*, plural *Ciuci*, adică *Vârfuri*.

Și mai înainte, la 1485, se vorbește de un Vartolomeiu Ciuceanu (Csucsy) 1) prestând garanție pentru niște iobagi împreună cu alți nemeși din Șiclău, comitatul Zărandului, azi jud. Arad.

Dar, mai mult decât documentele scrise, toponimia și onomastica acestei comune ne indică urme de o veche organizație românească, în Ciuci.

Cuvintele, termeni tehnici, referitoare la administrație sunt acelea, care se adoptă și se părăsesc mai ușor. Generația noastră care vorbea de birău, fibirău, fișpan; imediat după unire a acceptat terminologia românească de primar, pretor și prefect; iar generația postbelică nici nu mai cunoaște termenii administrației ungurești. În acest chip au dispărut cu desăvârșire din limba curentă cuvintele de cnez-cneziat, cu toate că această instituție patriarhală a stăruit în regiunea Hălmgăuiului până pe la mijlocul sec. XVIII, după ce înainte dispăruse amintirea voevodului, care numește acum numai căpetenia țiganilor corturari.

Am zis, limba curentă, căci aceste cuvinte pierzându-și înțelesul, e' e pot trăi încă secole de-a rândul în toponimie și onomastică; ori ajutate de rimă, în versurile unui cântec bătrânesc, care la noi se confundă cu colindele.

În toponimia comunei Vârfuri apare „Cnezești” (Cinicjăști), numele unui crâng locuit de familia Nicoară. Nicoreștii s'au răspândit și în altă parte a comunei, unde azi un grup de case se cheamă „la Haiducești”, deși proprietarii și-au păstrat numele de Nicoară. Tradiția nu amintește nimic de „Cnezești”. Se știe însă despre „Haiducești”, că părinții lor cei bătrâni au fost haiduci, adevărați slujbași păzitori la Domnie. 2)

În onomastica comunei Vârfuri găsim o puternică viță de familie „Crainic”, precum și altă viță, în stângere acum, „Vaida”, — ei își zic „Uaida”.

Avem, deci, în toponimia și onomastica acestei comune o serie de termeni cari amintesc vechia noastră organizație socială: voevod, cnez, crainic.

Deși am întreprins o minuțioasă cercetare în toate localitățile din regiune, fenomenul acesta l-am găsit numai în Vârfurile.

I. cav. de Pușcariu studiind cneziatele din banatul Severinului, din țara Hațegului, Hunedoara, Deva, etc., constată că cnejii de acolo, români la început, dispuneau de posesiuni ereditare, erau prefecți administrativi, judecari ai districtelor românești; erau primari ai comunelor și că aveau „crainici” 3) pentru susținerea ordinii la adunări și ceremonii. Kozma, 4) la capitolul despre administrație, pomenește pe la 1846, la prefectura din Baia de Criș, de „haiduci”, ca funcționari inferiori ai județului (ung. „hajdu”), aături de aprozi-ușieri („ajtón álló”) și de „persecutori” călăreți („lovás legények”).

Bătrânii știu că haiducii erau „plăieși”, cum se numesc și azi guarzii comunali, aceia cari sunt în slujbă pe lângă primăriile-notariat. 5)

În concluziunea, putem deduce că în Vârfurile a fost sediul unui voevod-cnez, poate chiar ereditar, având și crainici. Constatăm mai departe să sub presiunea dominațiunii străine, devalvându-se instituțiile noastre străvechi, acei voevozi și cneji cari n'au intrat în rândurile nobilimii înstrăinându-se, au decăzut în roluri de slujbași inferiori ai feudalilor maghiarizați.

1) *Márki*, I, 246, 344. Dl. 19274.

2) *AMH*. Fișa Nr. 123 din 10, IV, 1934. Informator, Nicoara Solomon din Vârfuri.

3) *I. cavalier de Pușcariu*, Familiile nobile române, Sibiu, 1892, în prefață.

4) *Kozma*, o. c., 66.

5) *AMH*. Fișa Nr. 124 din 2, IV, 1937. Informator, Petru Brutariu de 81 ani, analfabet, originar din Bodești, locuiește în Murășel, Arad.

Se pune acum întrebarea: cum de tradiția n'a păstrat amnitierea voevodului dela Hălmagiu?

Explicarea nu poate fi alta decât una, că Hălmagiul având din vechime caracterul unei așezări urbane, populația acestei comune în majoritatea covârșitoare și azi măestri, comercianți, funcționari, s'a schimbat cu totul în cursul vremii.

Chiar și familiile de plugari de azi sunt imigrate din comunele învecinate, sau chiar de peste munte, din județul Turda. Numai în ultimele patru decenii aproape jumătate din proprietățile agricole din Hălmagiu au fost cumpărate de oameni noi, veniți din Vidra (Avram Iancu) și din Bulzești (jud. Hunedoara). Neexistând continuitatea familiilor, a pierit și amintirea lucrurilor vechi.

Cneziatele dela Hălmagiu, în sec. XVIII.

De pe la 1750 și până pe la 1760 în regiunea Hălmagiu'ui au fost mari frământări religioase, populația de aici nevoind să treacă la catolicismul impus de curtea din Viena. Din protocolul 1) investigațiunilor făcute la fața locului pentru a se constata cine e unit (gr. cat.) și cine nu, redactat la 25 Maiu 1754, putem reconstitui cu precisiune cneziatele dela Hălmagiu. În zilele de 14, 15, 16 și 17 Maiu 1754 s'au perindat în fața comisiei trimisă la Hălmagiu cnejii în fruntea satelor lor, protestând împotriva unirii. Erau patru cneziate.

1. *Cneziatul Hălmagiului* (kinesia Halmagyensis): Hălmagiu, Ţohești, Poenariu, Țărmure, Ociu, Ocișor, Ionești, Tisa, Leasa, Leștioara, Bodești, Mermesti.

2. *Cneziatul montan* (kinesia montana): Bănești, Cristești, Brusturi, Sârbi, Văjdogi, Lunșoara.

3. *Cneziatul Ciucului* (kinesia Csucsensis): Ciuciu (Vârturile), Vidra, Măgulicea, Lazuri, Groși.

4. *Cneziatul Aciuții* (kinesia Acsucsensis): Aciuța, Aciua (Avr. Iancu), Poiana, Talagiu, Budești, Dumbrava, Răstoci, Guravăii, Pleșcuța.

În alcătuirea arătată, această grupare administrativă urmează atât de fidel configurația terenului, încât Tărnăvița, care de fapt aparține din punct de vedere hidrografic mai mult regiunii învecinate de Est, este trecută la cneziatul Rîșculiței.

Intr'o scrisoare adresată episcopu'ui ortodox din Arad la 26 Sept. 1752, hăl-măgenii amintesc alături de cnezul Iștoc din Hălmagiu și de „Judele Luncanul” 2) care a venit cu 200 oameni să protesteze împotriva unirii. Avem, deci, pe lângă cnez, și jude.

Cnezul Iștoc (Ștefan) Pârva din Hălmagiu.

Afară de presupusul Nicoară dela Ciuci, cunoaștem numele exact al unui cnez dela Hălmagiu din sec. XVIII.

Intr'o însemnare³⁾ făcută pe filele Evangheliei bisericii din Hălmagiu, nou alesul protopop, Ioan Groza, spune că la 10 Maiu 1868, adunând la sine pe cei mai bătrâni oameni din comună, a aflat dela aceștia, între altele, că actuala biserică

1) Protocollum visitationis seu investigations Halmagyensis in negotio unions, Arhiva mitr. din Carloviț, Nr. 119 din 1754. Reprodus la S. Dragomir, o. c., anexa 79^b

2) Dragomir, o. c. Anexa 71, vol. I, pg. 113: „Der Richter Luncanul ist mit 200 Mann gekommen, etc.” Lunca est eo comună lângă Baia de Criș.

3) AMH. Fișa Nr. 125 125 din 12 V, 1934. Informator, Ștefan Bogdan, actualul protopop al Hălmagiului ne-a atras atenția asupra acestei însemnări.

ortodoxă a fost zidită pe la 1748 de către Andreiu Iacobovici cu soția și Iștoc Pârva, comercianți în localitate. Azi știm, că biserica a putut fi zidită numai după 1752; reținem de aci numai numele ctitorului Iștoc Pârva.

Înainte de descoperirea acestei însemnări, bătrânul comerciant din Hălmațiu, Simeon Moldovan (1827—1909), încă spunea că biserica a fost zidită de acești comercianți. 1)

În scrisoarea hălmațenilor către episcopul din Arad, datată la 26 Sept. 1752, care s'a păstrat în traducere germană în arhiva mitropoliei sârbești din Carloviț și a fost publicată în 1920 de către d. Dragomir, 2) aflăm vorbindu-se de „cnezul” Iștoc, un înfocat apărător al ortodoxiei în Hălmațiu.

Nu mai încapă nici o îndoială, că negustorul Iștoc Pârva, ctitorul bisericii, pomenit de tradiție, este identic cu „Cnezul” Iștoc, apărătorul ortodoxiei în aceeaș epocă, amintit în documentul contemporan, scris. Cele două izvoare, orăi și scris, complectându-se, ne dau cu siguranță numele acestui personajiu interesant, care a fost: Cnezul Iștoc Pârva, comerciant, ctitorul bisericii și apărătorul ortodoxiei.

Cnezul Pârva dela Hălmațiu trebuie să fi fost originar din comuna învecinată, Bănești, unde și azi un crâng al satului se numește Pârvești, după numele familiilor ce-l locuiesc.

Numele de botez al acestui cnez, protopopul Groza îl scrie „Iștocu”, iar în textul german este ortografiat „Istok”. Istok este augmentativul lui István, și înseamnă pe românește Ștefan cel mare, Ștefănoiu (cf. Erzsí, Erzsók). Iștoc este deci o poreclă ungurească și noi știm că „orășenii” români din Hălmațiu, și peste tot din Ardeal, își desmierdau copiii cu diminutive ungurești, precum uzuale erau și augmentativele. Că, cnezul nostru este pomenit, atât în tradiție, cât și în scris, numai sub numele de Iștoc, 3) aceasta ne dovedește, că era un bărbat de statură înaltă. Din botez, însă, el trebuie să se fi chemat Ștefan.

Din expunerea aceasta mai putem face unele constatări. Atributul de cnez înlocuia numele de familie, ca și la preoți. Găsim vorbindu-se de: voevodul Moga, voevodul dela Ciuci, cnezul Iștoc; popa Adam, popa Simeon, etc. Comerțul era deținut de voevozi și cneji. Atunci când li s'au luat biserica, cnezul comerciant Iștoc și celălalt comerciant au zidit pe cheltuiala lor altă biserică.

În legătură cu evenimentele dela Hălmațiu, la această dată, istoricul maghiar Petru Bod, 4) ne pomeneste de un țaran român cu numele Ștefan Pârva, care a spus comisarului anchetator, cum a fost el prins și aruncat în temnița cetății din Deva pentru credința sa din care a scăpat numai după multe suferințe, și că în schimbul libertății prigonitorii i-au luat un cal bun, ce-l avea.

Știind din scrisoarea citată, că provizorul domeniului din Hălmațiu supărat că cnezul Iștoc s'a declarat împreună cu oamenii săi împotriva unirii, a dat ordin să se prindă din fiecare casă câte un om; acel Ștefan Pârva, maltratată pentru credința sa, să nu fie oare identic cu cnezul Ștefan Pârva? TRAIAN MAGER.

1) AMH. Fișa Nr. 126 din 16 VI, 1930. Informator, Ioan Moldovan, notar în Hălmațiu.

2) Dragomir. o. c., I, anexa 71.

3) În sec. XVIII, Iștoc încă nu era un nume de batjocură, cum a devenit în sec. următor.

4) S. Dragomir, o. c., pg. 259.

REGĂSIRIA

— „Nu e loc mă!” — „Nici eu n'am găsit”. — „Ba eu făcui rost de un locșor”. — „Al dracului Octi ăsta, face ce face, și se învârte șmecherul”. — „Unde ți-e locul?” — „Uite-l aci, vis-a-vis de doamna aia brunetă”. — Oho, hoțul... Mi-l văzuși? Campus și Bassa. Noroc fenomenal. Văzurăți cum se știe descurca minorosița...

Și cei trei fercheși elevi ai liceului „Mănăstirea Dealului” întunicile lor frumoase îl ghiontiră pe Octi — recte Octavian Sempronius Măcean, — care se făcu roșu ca o smeură sub pielița albă de-ar fi putut-o invidia orice domnișoară cu speranțe la titlul de Miss, dacă nu la cel de star. Toți patru se postară la ușa compartimentului; continuând s'o fixeze pe doamna brunetă, care era complect absentă la răsul lor sgomotos.

— „Mă și când te gândești că dama merge cu tine toată noaptea”. — „Mă, ce noroc are Octi ăsta”. — „Ei tot prostul are noroc”.

Octi nu se supără. Iși cunoștea prietenii și știa că în dosul cuvintelor lor, e și puțină invidie pentru „norocul” ce-a dat peste el, dar și o oarecare siguranță că nu se va întâmpla nimic. Ce poate aștepta dela o călătorie cu doamna asta? E frumoasă, da... dar e prea serioasă. Și apoi știe el bine — că oricât ar fi de curajos și curajul lui n'a trecut, n'a putut trece niciodată marginile bunei cuvînți, nu se va alege din călătoria asta, decât cu un simplu și banal schimb de cuvinte. Se cunoaște el destul de bine pentrucă să-și facă iluzii. Dar se bucura că-i are pe ăștia trei până la Sinaia. Ii vor fi buni martori la aventura pe care o va înseila — în timpul verei — în jurul acestei călătorii. Sigur că Gioni o să-l întrebe la toamnă: „Ei mă ce făcuși cu dama ceia din tren”. Știi atunci la plecare. Și-ar fi însemnat să se expuie tot anul la ironiile colegilor și să ajungă de răsul lor, dacă ar fi mărturisit că „nu i-a făcut nimic”. Trebuia să scornească vreo minciună, dealtmintrelea ca toți. Par'că nu știe el că aventura aia dela mare a lui Tibi cu poloneza, ori contesa poloneză, era șterpelită dintr'un volum vechiu a lui George Cair. O citise el odată și semăna leit cu povestirea lui Tibi. Dar ar fi fost nărod, să-l facă de răs spunând-i de unde a luat-o. Știe el bine că toți mint sau cel puțin înfloresc și se aștepta la rândul lui să profite de aceasta înțelegere tacită.

*

Gândurile ei demult sburau ca un roi de albine neștiind unde să se așeze. Se gândi puțin la Nicu și la oboseala pe care l-o citise pe față la plecare. Ii jurase că nu va mai juca cărți. Se simția și el obosit; la Budachi îi promisese că avea să fie băiat cuminte. Plajă și somn. Se cam îndoia. Dar Sovata? Ea la Sovata. Când l-a auzit pe doctor recomandându-i cu insistență ori Ocna-Sibiului ori So-

vata, inima îi tresărise. Să mai treacă prin locurile în care își purtase calvarul în timpul celor cinci ani de dureroasă căsnicie?... La început îi fu frică. Se temea să nu-l întâlnească pe el, pe Sever și totuși cât ar fi dat să-l vadă — să-i vadă fața după 11 ani dela despărțirea aceia, care s'a abătut ca o vijelie pustiitoare peste viața ei. Să i-o vadă, să poată citi în ea părerea de rău, că n'a fost destul de energic să lupte contra vorbelor și însinuărilor mamei lui, dar mai ales disperarea c'a pierdut-o. O știa asta. E sigur de asta. Nu l-a mai văzut de atunci dar toate vorbele pe cari i-le-a trimis pe urmă prin cunoștințe, și apoi scrisoarea aceia după hotărârea divorțului am fost silit s'o fac!" Ah, ce mulțumire i-au dat cuvintele acelea, toate îi desvăluiau sufletul lui chinuit între dragostea lui, pe care n'a știut-o apăra și între respectul — „noi, în familia noastră", față de mamă-sa megera aceia, care a lăsat numai pustii ori pe unde a trecut. Oare mai trăește? Dar ce importanță mai pot avea toate astea. Chiar dacă l-ar fi întâlnit, i s'ar fi uitat în ochii, pe care i-ar fi aplecat imediat — era sigur — cu acea smerenie ce se declara vinovat, chiar când nu era și din care cauză, Sever își distrusese toate încercările de parvenire. Căci era inteligent, foarte inteligent. Și ar fi ajuns departe. Nu același și același notar public în același și același orașel în care și tatăl său și bunicul său au trăit, au iubit și au murit. Doar atât, l-ar fi întrebat dacă s'ar fi întâlnit cu el: „Ce fac copiii? De ei îi era dor... și de dorul lor și-a învins și repulsia unei revederi neplăcută și dureroasă și mai ales groaza de a o întâlni pe ea, pe aceia, pe aceia care-i distrusese viața și a ei și a lui și poate și a copiilor.

O lacrimă i-se prelinse pe obraz. Dându-și seama că plânge și de teama să n'o vadă cineva și să se facă ridicolă, și-o șterse pe furis și se uită la călători. Un bătrând citea jurnalul, clătănându-se după ritmul trenului. Alături doamne btrâne vorbeau pe șoptite și nemțește. În colț un turist cu lulea și rucksak, îi arunca priviri cari voiau s'o capteze. Doar afară pe culoar, râsul sănătos al elevilor dela școala militară îi făcură puțin bine-și-și întoarsă privirea pe geam în urmărirea peisagiului care fugea spre noapte.

*

„Mă Octi să-mi scrii. Sunt curios cum o s'o întorci. Mă dar să nu te lași. Mă, ca la atac. Vorba lui don locotenent Pascu: din front și din aripă și lăsând să treacă o mică pauză, adăugă: stânga și făcu cu ochiul. Ha, ha, ha... Salve, mă! Uite că vine Babacul. Și Gioni se agăță de gâtul unui bătrân simpatic și marțial ca orice militar pensionar. Titi și cu Geo erau într'un grup de domnișoare, doamne cu care se sărutau, râdeau. Probabil mame, surori... Se trezi oftând. Da, ei vor petrece o lună bună aci la Sinaia, pe urmă la Constanța de sigur, între fete frumoase. Vor petrece. Gândul lui sbură la clasa lui, vârată între castani, cu aspect cenușiu de tribunal sau de clădire administrativă, în care glasul lui tatăl său era șoptit și în care glasurile lui și al Letiției nu puteau alunga mohorâtul. O! de-ar putea pleca cel puțin la Reghin, la unchiul Feri, acolo de sigur, că ar trece vacanța mai ușor. O va vedea poate pe Medi ori pe Jeni. Așa acasă cu mama Nica e imposibil să fie și el vesel. Veșnic observații și sfatul urmează oricărui pas, oricărei glume. Poate

că va citi. Se va ascunde sub teii din fundul grădinii și va citi. Sigur că „tati” a devastat librăriile cu toate noutățile. Vroi să revadă scena revederii cu „tati”. De sigur că-l va aștepta ca totdeauna la poartă. Se va plimba cu jumătate de oră mai devreme, dela nuc la poartă. Va scruta mereu ceasul și va zice: Acum e la gară, acum a intrat în oraș, acum întoarce ulița pe la poștă, acum trebuie să fie aci. Ce dracu s'a întâmplat! Iar o fi întârziat trenul, — ori Doamne, Doamne, să nu i-se fi întâmplat ceva. Devenea mai nervos și mersul mai repede. — Amintirea îl făcu să suridă. Sărăcul „tati” ce bun e!...

Peisagiul trecea fără să-l atragă. Trenul mergea tot mai gâfâind. Noaptea se lasă pe încetul. Se uită în compartiment să vadă ce face „dama” aventurii lui... Ah, s'a mai golit compartimentul. Turistul cu luleaua și moșneguțul se dăduseră jos. Și acum e loc de ajuns. Hai să intrăm. Nici el nu-și dădu seama de ce vorbise la plural. Probabil se adresă colegilor lui cari plecaseră. Nemțoaicele în făcură o primire încrunțată. Pentru niște fete sau femei bătrâne, intrarea unui militar nu este plăcută. Doamna nici nu întoarse capul. Era probabil cufundată în gânduri. Octi se așeză pe locul lui, spunând un „pardon” foarte reverențios, pentrucă i-se păru că'n mișcările trenului o atinsese. Dar doamna închise ochii. Vroia să pară că doarme. O! cine l-a mai adus și pe militarul ăsta, de sigur că-și va ține de datorie să mă distreze. Și tocmai acum când gândurile ei sgrepțâneau cu asuiditate țărîna de pe durerile și de pe amintirile ei defuncte, insistarea unei persoane străine coincidea cu o profanare. Vroia să fie singură cu amintirile ei. Iși depăna ca un fir de tort tot trecutul ei. Se vedea domnișoară proaspăt venită dela școala reuniunii. Dragostea ei cu Miron, pe care nu-l agreea nici mamă-s'a, nici tatăl său, pentru că era doar „teolog absolut”. Și atunci venise El. Adus de tata, El era bogat. O frapase manierele lui, cadourile lui, dar mai ales vorba lui, bună, moale, învăluitoare și cu nuanțe triste. Sărmanul. Toată copilăria îi fusese tristă. Singurul copil, pe lângă o mamă geloasă și de vântul care-l atingea. Dragostea ei îl nenorocise și o nenorocise și pe ea.

— „Doamnă, v'a căzut batista. Nu s'a murdărit decât puțin. Imi dați voie s'o scutur?”

— „Mulțumesc domnule, nu-i nevoie, și-i reteză brusc tot entuziasmul lui verbal. (O sărmanul băiat, care crede că poate avea și el o aventură în tren... Ce ghinion pentru el). Și gândurile o duceau mai departe. Nunta ei. Luna de miere la Sovata... O Sovata de atunci, de acum 15 ani. Sovata ei. Ce frumos a fost. O lună ca din basme. Ce drăguț, ce prevenitor a fost Sever al ei..

— „Doamnă nu vreți să închid fereastra, vine tunelul” — îi tulbură ca un copil răutăcios, militărașul, apele strălucitoare ale acestei „fete morgane” a amintirilor ei.

...Ș'apoi întoarcerea acasă. Mama lui neprietenoasă, bănuitoare. Viața ei lipsită de orice preocupare (soacra ei ducea toată gospodăria) de orice distracție, dragostea lui care se retrăsese de ochii mamei sale, numai după ușile dormitorului... Nici o vorbă bună — el mereu ocupat la cancelarie, — viața aceia monotonă, tristă — ca un peisaj de șes, toamna.

— „Doamnă, nu doriți să sting lumina, poate doriți să dormiți...” Militărașul acesta se întrece cu gluma, începe să devie îndrăzneț, — îl lăasă să facă ce vrea, dar nu dădu nici un răspuns, — doar prin genele întredeschise îl spiona, dar îl văzu contrariat și puțin necăjit, ei săracul, are ghinion... și în compătimirea ei îi dori să se urce la o gară, vreo domnișoară mai tânără și mai cu bune dispoziții.

...Și apoi veniră copiii... dragii de ei, ce-or fi făcând.. cât ar dori să-i mai vadă. Să-i vadă numai...Cât or fi de mari acum... apoi scrisoarea lui Miron găsită de soacră sa. Numirea lui Miron capelan chiar în satul ei. Bănuiala... o... și iar gândurile dela început, pe alt drum, dar mereu acolo, acolo la casa ei...

Octi îi urmărise trăsăturile cu privirea, insistent, obraznic, dar nu o putură mișca. Nici nu-l vedea. La început, încă sub influența îndemnurilor colegilor săi, Octi căuta să-i atragă atenția desfășurând un plan tactic, așa cum îl crezuse potrivit după povestirile de acest soi, al camarazilor de dormitor. Și mai ales persista îndărătul atitudinii lui, vorba quasi poruncitoare al locotenentului Pășcut: „Militarul trebuie să fie îndrăzneț, atât în timp de războiu, cât și în timp de pace, pe frontul armelor, ca și pe frontul dănelor, dar mai ales teama de zâmbetul batjocoritor și dojenitor al „colegilor”. Mă bleg ești Octi. Poate mai subsistă și îndărătul acestora, sentințe auzite sau citite, dintre cele curente în lumea „craior”. „Nici o femeie nu e cinstită, nici nu va rezista, dacă știi cum să le iai”. Și pentru ei asta era întrebarea, cum s'o ieie? A profitat de batista căzută, dar tonul ei aspru și atitudinea ei rigidă „i-a tăiat piuitul” (cum s'ar spune în termeni de dormitor). Nu era îndrăzneț, dar nici timid. Simtea că exagerea temerității, care stă la baza unei educații militare. îi este închingată de rigurozitatea educației din „casa cenușie”. Multe avânturi de ale lui îi fuseseră tăiate din clipe pornirii de pe pământ de acele aspre, aproape austere calapoade ale educației. Dar acum dorea o aventură. Toți colegii au avut câte una, cât de mică, dar au avut-o dorea cu pornirea celor 15 ani ai lui, o dorea cu vâjșoșenia trupului lui solid, bine închiegat și dăltuit în sporturi și'n disciplina militară. O dorea ca o dovadă a bărbăției lui, de care era mândru ca ori ce adolescent și de aceea îi era ciudă pe această doamnă, care se refuza, care „îi refuza” lui această unică dorință. Cercetă în jurul ei totul, să găsească cea mai mică ocazie de vorbă: O carte deschisă, o pălărie căzută, o poșetă alunecată, un gemantan care să cadă... Și doar sunt atâtea nimicuri în tren, care ar pute lega o conversație între doi călători pe un drum lung. Ii venea să-și dea cu pumnii în cap, și-și acuza inteligența că nu e capabilă să scornească cel puțin un motiv de vorbă, dacă întâmplarea nu-i oferea. Ocazia ivirii tunelului o apucă cu disperare, dar căzu și asta ca un balon spart. Se gândi să profite de întunericul tunelului și s'o sărute... dar lumina n'o putea stinge fără să nu pară suspect, iar cele două nemțoaice erau niște martore ienante. I se părea chiar că-l urmăresc cu ochii mari și se cuibări îmbufnat pe locul lui. La Brașov nemțoaicele se dădură jos și Octi se rugă în gândul lui să nu se urce nimeni în compartimentul lor. Mai făcu o încercare, cu acelaș suc-

ces, oferindu-și serviciile, pentru a-i cumpăra ceva dela bufet. Dar și aci primi un răspuns monosilabic și nici măcar o privire. După Brașov încercă să stingă lampa, dar fu simțit și tonul cu care fu pus la loc, fu așa de tăios, încât o dădu la toți dracii, o socoti insensibilă, căută chiar să-i diminueze farmecele, numai ca să-și scuze neizbânda. Și apoi ca toți învinșii, se legă de soarta lui, de ghionul lui formidabil. Numai lui i se poate întâmpla așa ceva. Copilărie n'a avut ca alți copii. Zidurile curții au fost zidurile închisorii copilăriei. N'a avut nici măcar prieteni. I-au fost refuzați. „Tati”, îl iubește, e adevărat, dar e așa de închis. Niciodată nu i-a arătat nici cel mai mic gest de iubire. Mama Nica era mai mult pedagogă decât bunică. Nu auziai dela ea decât amănințări și sfaturi. Și mamă-sa cine știe pe unde-i. Nici nu-și mai aduce aminte de ea. La început l-au mințit c'a murit. Și cât i-ar fi trebuit și lui o mamă. Mama lui Gioni îi dă bani de buzunar, iar mama lui Geo îi trimite pachete cu bunătăți. Lui nu-i trimite nimeni. Unchiul i-a spus că mama-sa trăește undeva prin București. De sigur că l-a uitat. Vezi că nici de mamă, n'are noroc.

De cealaltă parte a cupeului „Doamna” își depăna mai departe gândurile: Drumul acela din Martie 1925. Singură în tren, fugind după scandalul de acasă. Ce oroare. Totdeauna îi venea scârbă când se gândea la scandalul din seara aceea. Doamne! Ce răi pot fi oamenii. Și încă oamenii cu cari te cunoști, cu cari te înrudești... Dar ceilalți? Poate au fost mai buni, pentrucă nu aștepta nimic dela ei. Ce bun a fost Nicu de pildă. Cum i-a dat sfatul, ei, unei necunoscute, care i s'a adresat pentrucă nu cunoștea pe nimeni altcineva, cum s'ar fi adresat unui sergent pentru adresă. Cât de drăguț a servit-o și cum după divorț, i-a dat și numele și consolare.

...și trenul mergea în noapte ca o săgeată de foc, ducând în el doi oameni, cări erau mai mult două gânduri, cari căutau amândouă, ca două surori să lumineze cu un opaiț noaptea unui trecut.

*

La Blaj trenul ajungea înainte de ziuă. Zmulgerea din lumea fumurie a amintirilor, a fost asemenea deșteptării dintr'un coșmar. Iși trecu mâinile peste ochi ca și cum ar șterge urmele impalpabile a unui vis urât. Se uită în sus la geamantane, apoi cu o sforțare dârză se ridică. O boare rece venea de afară — își luă troiscartul și apoi pălăria mașinal.

— „Vă dați jos la Blaj, doamnă?” — „Da”. — „Și eu”. (O militarul e tot aci. Și tot serviabil.) Și cu gesturi prevăzătoare îi dădu geamantanele jos. Vorbi multe, dar fără a putea smulge decât cuvinte monosilabice. In gară îi chemă un hamal și apoi îi dori „noapte bună” deși i se păru și lui curioasă aceasta urare la mijitul zilei. Se ocupă apoi de bagajele lui. Trenul spre Sovata era în gară, dar trebuia să mai aștepta vreo două ceasuri. Iși lăsă bagajele pe mâinele unui hamal și trecu la restaurantul gării. „Necunoscuta” era la o masă și-și sorbea ceaiul. O salută ca pe o prietenă, în speranța unei invitații la masa ei, dar doamna salută rece, aproape imperceptibil. Octi simți deodată precis că gândurile necunoscutei nu urmează acelaș drum ca cel scris pe biletul de tren.

Ō preocupare serioasă, ceva ca o povară a conștiinței apăsa greu pe cugetul ei și se reflecta în ochii ei, cu lumini greoaie de arșiți în amiezi. Instinctiv ca de deațate ori în tren, simți o compătimire pentru chinurile ei sufletești, cărora le bănuia existența, fără să-i dibue cauza și căuta să nu-i tulbure solilocviul ei intern. Dela masa la care se așază, ochii lui o spionau cu alte priviri ca în tren. I se părea chiar că figura ei aducea cu cineva. Cu vreo cunoștință de a lui. Până la urmă i se păru că identifică în trăsăturile ei figura unei artiste de cinema, germană. Sufletul lui ghicea în necunoscută, un suflet chinuit și imaginația lui bogată ca a tuturor celor fără copilărie, broda firile unei fiice chemate telegrafic și îngrijorată dacă-și va mai găsi mama în viață, a unei femei ce merge să-și scape avutul din mâna creditorilor hapsâni, sau poate a unei mame îngrijorată de sănătatea copilei internată la un sanatoriu. Probabil stânjenită de stăruitoarea lui privire, necunoscuta plăti, și plecă. N'o mai urmări. Simți că ar fi fost inoportun, dacă nu obraznic. Când se apropiă ceasul de plecare, se ridică și el încet, plecă pe peron și apoi în tren, să-și vadă locul ce îl ocupase hamalul. Dar care nu-i fu mirarea să-și găsească necunoscuta în trenul spre Sovata, și'n acelaș compartiment. Simți că asta-i prea mult și se hotărî să stea afară. Și așa aventura lui era ratată. Dar gările erau toate pe partea cealaltă. Și gara lui. Incepuse să cunoască toate locurile, atât îi erau de familiare. Se strecură în compartiment și zimbî la privirea ei speriată. De sigur că-și zice: „Iar ne-suferitul ăsta de elev”. Se așază liniștit pe locul de lângă fereastră și urmărea peisagiul. Necunoscuta se uita și ea, dar i se păru îmbujorată, par'că sorbea cu ochii tot peisagiul. După vreun sat, închidea ochii ca și cum ar fi vrut să-și aducă aminte de ceva. Vreun salaș sau vreo casă o urmărea cu privirea până dispărea. O nervozitate neobișnuită i se citea pe față, îi scăpa din mișcări. Într'o stație trenul se opri prea afară din stație. Necunoscuta se ridică și se uită. Octi ghici că dorea să știe numele gării și-l spuse...

Necunoscuta se întoarse brusc. I se păru-se sau era numai o halucinație datorită reînvierii trecutului, a revederii locurilor pe unde a trăit, ca al unui actor adecvat decorului. Par'că a fost glasul lui Sever. Al lui Sever îndatoritor, prevenitor?... Doamne, oare n'o fi Tavi? Copilul ei. Minte-a ei într'o sarabandă nebună, prindea toate ipotezele, pentru a le refula imediat înapoi. Prea ar fi fost neașteptat. 15 ani, da atât ar trebui să aibă Tavi al ei acum. Dar ăsta e prea mare, și vai ce voinic. Minte-a ei își aminte-a de un Tavi firav, slăbuț, liniștit, cu un glas subțirel. Nu putea să creadă că corpul acesta bine legat, în fața asta deschisă, în vocea asta groasă a copiilor care-și schimbă vocea, s'ar putea aciui-a Tavi al ei. Se uită la el, să-i prindă trăsăturile, dar se zăpăcea, se speria. Era par'că la capătul unui imens pendul care se legăna între bucurie și părere de rău, între speranță și înșelare.

Doamne, doamne, dacă ar fi el.

— „Cunoști bine locurile astea?”, îndrăzni să-l întrebe, dar nu-și mai recunosc vocea, atât era de schimbată de teama unei deziluzii.

— „Dacă cunosc locurile? O doamnă, încă foarte bine. De câte ori n'am făcut drumul ăsta. Sunt doar de prin partea locului”.

— „Și... și... dar n'avea curajul să întrebe. Și inima îi bătea atât de tare încât simțea că se bâlbâie... unde vă... de unde vă dați jos...”

— „La... și Octi simți că se molipsește dela ea și deveni și el neliniștit. Simțea că e înaintea unei lămuriri, că ceva să se întâmpla acum, chiar imediat...”

— „Și nu ești... ești chiar din...”

— „Da, sunt din Praid...”

— „Tavi, Tavi dragă... nu mă mai cunoști tu?...”

— „Da, da, ...doamnă... măicuță!...”

Stăteau de mult timp îmbrățișați și nu le venea să se despartă. Regăsirea fusese așa de neașteptată, încât se temeau amândoi să nu spargă fragilitatea acestei fericiri. Măinele ei îi mângâiau fața... și încetu! veni descătușarea. Mărturisirile urmară ca un torent năvalnic. Simțeau că nu mai pot sta mult timp împreună și ar fi vrut atâtea să-și spuie. Ei, îi părea rău că fusese așa de rea astă noapte. Poate dacă ar fi vorbit cu el, ar fi aflat mai de mult. Lui îi fu rușine de intențiile de astă noapte și pe 'ncetul o tăcere grea se lăsă între ei. Amândoi depănaseră în cap aceleași amintiri și gânduri, fără ca să știe unul de altul.

Octi povesti apoi totul de acasă, tot ce știa despre ea, tot ce aflase. Mama îi spuse apoi grav, cu cuvinte întretăiate, de ce i-a părăsit, de ce a fost silită să-i părăsească. Oprirea în Praid, i-a găsit pe amândoi, pe mamă și pe fiu, reconciliați și regăsiți. Imbrățișarea fu dureroasă, dar în sufletele amândurora speranța reverderii ardea vie... Lanțul era refăcut. Tavi avea și el acum mamă. Uite și pe moș Luță. Tot e vizitiul vostru? Da, tot el. Dar pe Cormon îl cunoști? E câinele meu. Ce păcat că n'a venit și Mada. S'o săruți și pentru mine... și... dar plânsul o înecă înainte de a mai putea să mai adauge ceva.

Marcel Olinescu.

CRONICA RIMATĂ

Cuptor gura își deschide, prefăcând pământu'n Iad!...
 Ceru'n vălvălăi se neacă și din soare'ntr'una cad
 Snopi de raze prăfuite, răsufări ucigătoare
 De ai crede că pământul proaspăt se rupse din soare!...
 Este luna'n care strada se prefăce'n lac de... smoală
 Peste care Eva trece, cu pantofi, în... pielea goală!
 Fanții, car-au fost odată Adami simp!i și cumiști,
 Numai în cămăși, la colțuri, se scobesc de zor în dinți!
 Doar câțiva cheflii, cu toane, îndreptându-se spre Mal,
 Și-au pus fracul și jobenul, visând iar banchet... regal!...
 Gh. Stoian, în șea cu premiul, călărește pe sub tei,
 Iar Codreanu îi arată o cravașe, lui Matei!
 Hipodromul din Cetate, achilându-se de rol,
 Șade rezemat de Mureș, mai pustiu și tot mai gol...
 Parcurile primăriei, deochiate într'una... cască
 Și-oftîndu-se, se schimbă într'un câmp uscat de... iască!
 Un edil, de dragul vieții, se tot uită'n calendar
 Și în nopți de Duminecă, în oraș stropește... var!
 Păduricea își arundă stema pomilor în lac,
 Ca Gh. Sârbu când și-aruncă, câteodată, pumnii'n... clak!
 „Armonia” și cu „Doina” — țafe subvenționate —
 Se injură pela coșuri, ca două... nerușinate...
 „Gloria”, inghite goaluri, de ai crede-o fără fund!...
 Și mereu învoacă scuza, că balonul e rotund!
 La strand lumea face coadă, ca o rochie de bal,
 Sau c'atunci când trece Vicaș, freș și tinerel, pe cal!

Cuptor gura își deschide, aruncând în noi cu foc,
 Cum norocu-aruncă zarul în mai tot ce-i... dobitoc!
 Ba nici noaptea nu ne lasă și avem hațucinații
 Când apărarea pasivă ne arată... demonstrații!
 Inghitind atâtea flacări, am impresia bizară
 Că Aradul e'n Sahară,
 Dupăce cu luni în urmă, imblănit ca orice lord,
 Trecând Mureșul, pe ghiță, mă credeam la Polul Nord!

Industria națională, liberalismul economic și protecționismul economic

de VASILE CILIBIA

Am arătat într'un articol publicat în No. 4 al acestei reviste, că prevederile doctrinei liberale au fost desmințite de realități.

În continuare azi voi dovedi că liberalismul a fost o doctrină creată din interes și că industria nici unei țări nu s'a dezvoltat sub imperiul său, ci sub regimul protecționist.

*

Bazăta pe libertatea abso'ută a acțiunilor individuale, pe liberul joc al cererii și ofertei și pe diviziunea muncii, doctrina liberală cerea o reorganizare politică a statului, care să asigure respectarea acestor principii, ce aveau să ducă la „fericirea individului”, considerată ca ultim scop al oricărei organizări sociale.

Libertatea de acțiune a individului va fi limitată și condusă de „legi naturale” care îi vor indica drumul ce trebuie să urmeze.

Legca cererii și ofertei, acționând nestingherită de nimeni la formarea prețurilor, va determina o diviziune internațională a muncii.

Fiecare regiune sau stat se va îndeletnici cu exploatarea celei mai rentabile, permise de „condițiunile naturale” cele mai favorabile. Aceste „condițiunii naturale” influențând în cea mai mare parte costul de producțiune și deci și prețurile de vânzare, vor determina, sau indica activitatea economică cu care trebuie să se ocupe o regiune sau o țară.

Pentru ca aceste „legi naturale” să-și producă efectul, „era necesară” libertatea abso'ută a schimbului între popoare, înlăturând orice „piedeci artificiale” care ar stingheri-o.

Asupra acestei „dogme” a liberului schimb toți economiștii au căzut de acord. „Aci triumful este complet. Libertatea comerțului internațional este primită ca o dogmă intangibilă și de către toți economiștii din toate țările”.¹⁾

Acest principiu al libertății schimbului, care rămâne cel mai important din toată doctrina liberală, cu care se confundă în limbajul curent, va face obiectul studiului nostru.

*

Liberalismul economic nu a luat ființă ca o doctrină de sine stătătoare, cu un ideal în afară de realitățile existente, care urma să fie atins. Nu este o evoluție a gândirii care anticipat să conceapă și să formuleze un ideal. Natural ar fi fost să existe o armonie între felul de a gândi al economiștilor și filozofilor și evoluției către care ar tinde viața economică, evoluția gândirii precedând totdeauna pe cea a vieții economice. Între doctrină și realizări există totdeauna un paralelism continuu, liniile lor necontopindu-se niciodată, decât văzute dela depărtare, întocmai ca și liniile de cale ferată, care cu cât se depărtează ni se pare că se împreună, fără ca aceasta să se poată întâmpla vreodată.

1) Ch. Gide și Ch. Rist. Istoria doctrinelor economice, pag. 365.

Istoria doctrinelor economice ne arată că evoluția tehnicii și dezvoltării industriale, — cu care liberaliștii se mândresc, — au precedat percepțiile doctrinare ale liberului schimb, că aceasta doctrină nu mai formula pe bază de abstracțiuni, ci pe bază de evenimente în curs de desfășurare. 1)

În adevăr, la apariția doctrinei liberale Europa, și în special Anglia, se găseau în plină dezvoltare industrială.

O mare parte din mijloacele tehnice fuseseră deja puse la dispoziția industriei de către știință.

Liberalismul capătă o formă doctrinară deabia la 1776 când apare „Les richesses de nations” a lui Adam Smith, popularizată apoi în Europa și în special în Franța de către J. B. Say, prin Tratatul său de economie politică din 1803. Ori înaintea apariției acestei formulări doctrinare știința ajunsese deja la progrese mari, care revoluționaseră industria. Astfel:

La 1775 Darley realizează fonta din minereu și cărbune;

La 1750 Hustmann produce oțelul;

La 1760 se întrebuițează mașina în industria textilă;

La 1779 tehnica ajunsese așa de departe, încât poate construi primul pod de fer. 2)

Secolul al 18 a fost deci martorul unei serii de progrese realizate de industrie, al căror singur scop era mărirea producției în vederea unei cât mai grabnice îmbogățiri.

Primul beneficiar al tuturor progreselor tehnice este Anglia, țară, care a știut să exploateze la maximum această situație privilegiată.

„După epoca medievală în care a triumfat proprietarul de pământ, după epoca mercantilă care a fost a negustorului, Anglia, înaintea celorlalte țări, va cunoaște epoca marilor fabrici”, scrie René Gerard. 3)

Mărfurile engleze încep să invadeze Europa. Reacțiunile mercantiliste din Franța produc neliniște pe piața engleză, a cărei industrie în plină ascensiune, văzându-și periclitată debușeele, încearcă prin economiștii și filozofii ei, să creeze o opinie „rațională” favorabilă desființării barierelor vamale de pe continent.

Ușurați în misiunea lor de faptul, că Europa și în special Franța, se găseau în văltoarea unor mari transformări sociale, acești economiști, prepuși a industriei engleze, uzează de cuvântul „libertate” pe care cu viclesug îl pun la baza teoriilor lor, acesta fiind ușor asimilat de teoriile de pe continent, putând fi introdus odată cu ideile de libertate individuală (socială și politică). 4)

1) Pierre Lucius în „Faillite du Capitalisme” ocupându-se de aceasta problemă a dezvoltării doctrinei liberalismului ajunge la aceasta concluzie: „On remarque, spune el la pagina 19, que les transformations matérielles précédent l'évolution de la pensée, celle-ci à son tour ouvrant la voie par des anticipations à des nouveaux changements”.

Idem la pagina 20 vorbind de concluziile liberaliștilor: „Leurs conclusions s'appuyaient sur les événements qui se déroulaient sous leurs yeux”.

Acelaș autor în lucrarea sa „Les révolutions de XX-e siècle” — pag. II — „On ne peut pas se demander cependant, si la vérité n'est pas dans l'unions de ces deux conceptions opposées, parceque la Société comme l'être humaine este corps et esprit, qui perpetuellement réagissent l'un sur l'autre. Les révolutions sont toujours précédé d'une nouvelle orientations des esprits.

2) Datele sunt extrase din „Faillite du Capitalisme” a lui Pierre Lucius.

3) René Gerard: Histoires des doctrines économiques.

4) Le mot d'ordre dut liberté, parceque la liberté paraissait alors comme la condition première de l'expansion industrielle qu'on supposait quasi infinie. (P. Lucius op. c. p. 24).

Elemente de natură politică veniau să sprijine acțiunea acestor purtători de cuvânt ai industriei. Guvernul englez, la intervențiile clasei industriale, încheie convenții comerciale având la bază libertatea economică. Astfel la 1786 se încheie convenția cu Franța (Tratatul lui Eden), cu bază liber-schimbistă. Rezultatele dezastruoase ce aducea industriei franceze, provoacă reacțiuni care duc la înlăturarea acestui tratat la 1793. Din nou guvernul englez presează ajungând a mai obține o oarecare libertate în Franța, de abia pe la 1830 sub Ludovic Filip, pentru a pierde și aceste mici avantagii la 1841 și a le recăpăta apoi în toată amploarea lor la 1860, când sub influența Legii lui Cobden și a lui Cobden personal se încheie cu Napoleon III un tratat de comerț liber-schimbist, care a ruinat cea mai mare parte din industria Franței. 1)

Ceeace se remarcă în aceste convenții comerciale ale Angliei este caracterul lor *speculativ, interesat și egoist*. Anglia avea grijă să-și asigure exportul de mărfuri gata fabricate, interzicând pe acel al materiilor prime; lăsa libera intrarea materiilor prime, taxând fabricatele streine. 2)

Doctrina liberală engleză este dominată de aceleași elemente: „Dacă studiem originea liberalismului în Anglia, suntem surprinși de caracterul profund egoist și de măsura în care teoreticienii i-au găsit o mulțime de justificări”, spune René Gerard. 3)

„Rolul lor, spune Pierre Lucius, se mărginea să exprime într'un limbaj inteligibil ceea ce gândiau alții în mod confuz. Ei deveniau astfel port-parola unor oarecare interesați și erau susținuți de ei”. 4)

„La baza acestei teorii, căreia doctrinarii i-au dăruit „*titre de noblesse*”, stă „egoismul unei tagme” care a reușit să triumfe planurile sale, sub masca unei mișcări pe care specialiștii o arată, prea târziu, ca o acțiune binefăcătoare”. 5)

Influența școlii liberale găsește un teren prielnic pe continent datorită mișcărilor revoluționare franceze la care a încercat să se atașeze. Ideile lui Adam Smith din „*Bogăția Națiunilor*” își găsesc chiar înverșunați apărători, cari determină un curent liberalist ce se va pune în practică la o mulțime de state și ale cărei urmări nefaste se vor vedea abia în secolul XX 6)

*

Toate statele din apusul Europei aveau o industrie numai în fașă, a cărei dezvoltare a fost sugrumată câteva decenii de concurența mărfurilor engleze, fiind în acelaș timp stingherită și desorientată de influența liberalismului economic, o adevărată pledoarie, cu viclesug expusă pentru susținerea exportului industriei brita-

1) P. Lucius, op. c. p. 24.

2) P. Lucius, op. c. p. 21. Ainsi la loi interdisait, sous les peines corporelles les plus sévères l'exportation de la laine anglais. L'emploi du drap anglais était obligatoire dans certains circonstances.

3) René Gerard — Capitalisme et forces nouvelles, p. 223.

4) P. Lucius, op. c. p. 20.

5) René Gerard, op. c. p. 224.

6) Cităm în aceasta privință influența ce a exercitat-o economistul francez J. B. Say, mai cu seamă după apariția Tratatului de economie din 1803, el fiind cel mai fidel interpret și cel mai înverșunat apărător al ideilor smithiene. Amănunte se pot găsi în Istoria doctrinelor economice de Ch. Rist și Ch. Gide, pag. 153—167.

Sub titlu de informație menționăm că acest curent liberalist a avut răsunet și în Principatele Române prin cuvântul lui Nicolae Șuțu, Alexandru Moruzi, Ioan Ghica, Ioan Strat și Ioan Ionescu dela Brad, economiști de școală franceză. Amănunte se pot găsi în „Influența școlii economice liberale în România în veacul XIX” de Eugen Demetrescu.

nice, care ajungând la oarecare perfecțiune nu mai avea teamă de nici o concurență.

Existența unei burghezii orășenești industriale și a unor oameni politici cari să întrevadă acest adevăr, cari au știut și au putut reacționa la timp, poate fi considerată ca salvatoare occidentului.

Orașele din apusul Europei cunoscuseră o economie orășenească cu caracter industrial și comercial, o desvolcare a meseriilor, cu trecerea la sistemul muncii la domiciliu și apoi la fabrică, care avea să ducă desvoltarea orașelor industriale. Se crease o burghezie orășenească, o clasă socială cu interese care se confundau cu interesul național, care având destulă influență în conducerea Statului putea să-și impună să urmeze o anumită politică economică, politica intereselor naționale.

Libertatea economică propovăduită de Anglia, lovea greu produsele meseriilor și industriei născându-se a statelor de pe continent, care nu puteau rezista concurenței fabricatelor engleze, produse ale unei industrii în floare. Acest fapt a determinat o înverșunată reacțiune din partea burgheziei statelor de pe continent, care a impus conducătorilor să adopte o politică protecționistă, pentru ca la adăpostul ei să se poată desvolta industria.

Astfel, Franța, cu mici intermitențe, s'a condus totdeauna după o politică protecționistă, cu excepția unor mici perioade, când influența politică a Angliei dublată de aceea a liberalismului economic, a determinat introducerea unui regim politic liber-schimbist. Linia mercantilă este prima dată întreruptă la 1786, tratatul lui Eden, urmat apoi de tariful vamal din 1791, ambele liber-schimbiste. Imediata reacțiune a burgheziei industriale franceze, impune tariful vamal din 1793 protecționist și prohibiționist.

Influența scoalei liberale însă, face ca mai târziu la 1830, sub domnia lui Ludovic Filip, să se revină parțial la liberul schimb, pentruca din nou burghezia industrială să intervină și în 1841, să se revină la protecționism. 1)

La 1860 un nou eveniment vine să întrerupă politica protecționistă a Franței. Simpatia lui Napoleon III pentru liberalismul economic, datorită influenței exercitate de către Cobden, precum și de liga lui Bastiat analoagă ligei lui Cobden din Anglia, determină încheierea unui tratat de comerț cu Anglia, urmat apoi de o serie de convenții pe aceeași bază, inaugurând cea mai liber-schimbistă perioadă economică a Franței. Grație acestui tratat clasa industrială engleză s'a bucurat „de un adevărat monopol de fapt”, scrie René Gerard, în „Capitalisme et forces nouvelles”, monopol care a adus multe neajunsuri industriei franceze. Aceasta perioada a durat până la 1881, când se revine la protecționism printr'un tarif vamal aproape prohibitiv.

În Germania regimul protecționist inaugurat încă din timpul lui Frideric cel Mare, se întrerupe de abia la 1807, când se ridică prohibițiunile la import în Prusia. Unitatea politică a Germaniei nu se realizase, fapt care împiedeca creiarea unui front unic reacționar. Cu excepția tarifului moderat din 1818, Germania va fi condusă până în 1840 de a politică liber-schimbistă.

Contra acestui regim liber-schimbist începe în Germania o reacțiune cât se

1) Rezultatele nefaste ale tratatului lui Eden din 1878, precum și revenirea la protecționism în 1893 și 1841 determină acțiunea lui Frideric List în Germania. Aceste măsuri protecționiste ale Franței pentru încurajarea industriei sale, precum și măsurile protecționiste din Statele Unite ale Americii, sunt argumente temeinice ale lui List la 1840, în „Sistemul național” pentru a determina Germania să introducă protecționismul industriei sale.

2) Ch. Rist și Ch. Gide: „Istoria doctrinelor economice”, pag. 371.

poate de puternică din partea industriaşilor, susţinută şi de presă. La 1819, prin petiţia adresată de List Confederaţiei germanice, se constată 38 linii de vămi cari împiedecau comerţul intern; în schimb se constată o absenţă totală de vămi faţă de ţările vecine. Statele germane îşi închideau reciproc frontierele, însă lipsite de o conducere centrală, rămăneau deschise mărfurilor streine. Inchiderea graniţelor franceze după restauraţie, prin regimul prohibitiv, face ca toate mărfurile să-şi găsiască refugiu în Germania, fapt care a alarmat pe industriaşii germani. Articolele de presă, precum şi dese petiţiuni şi intervenţii pe lângă guvernele din München, Berlin, Stuttgart, nu au ajuns la nici un rezultat. La 1834 ia naştere Zollverein-ul desfiinţându-se toate barierele interne, fără să se fi soluţionat problema protecţiei industriei germane faţă de concurenţa produselor streine. Toate argumentele aduse nu puteau îndupleca guvernele să păşiască la un regim protecţionist.¹⁾

„Două alte mari naţiuni ca şi Germania sortite unui mare viitor economic”, spunea Fr. List, pledând pentru protecţionismul german, îi trasează (Germaniei) calea; Franţa şi Statele Unite. Prima instruită de rezultatele tratatului Eden, (1786), de efectele periculoase ale concurenţei engleze, s'a grăbit a doua zi după războaiele napoleoniene să-şi închidă graniţa prin tariful prohibitive. Şi mai semnificativ este exemplul Statelor Unite, a căror situaţie sub atâtea raporturi este asemănătoare Germaniei. De ambele părţi o independenţă abia cucerită, abundente resurse naturale, un mare teritoriu, o populaţie instruită şi industrială şi speranţa unui mare viitor politic. Ori, abia liberi, prima grijă a americanilor e de a-şi constitui o industrie şi pentru asta, de a îndepărta prin tarife protectoare năvălirea mărfurilor engleze. *Astfel pretutindenî acelaşi pericol, supremaţia tiranică a Angliei şi pretutindenî acelaşi procedeu de apărare: protecţionismul.* 2)

Câtă dreptate şi spirit de prevedere a avut List. Profeciile lui s'au împlinit sută la sută. Statele Unite prin aplicarea raţională a măsurilor protecţioniste, au devenit în 100 ani o mare forţă industrială Franţa la fel. Germania datorită lui List, după ce mai întâi fusese alungat, ba chiar închis, adoptând o politică protecţionistă prin anul 1841, a devenit într'un timp relativ scurt o mare putere industrială.

La adăpostul acestui regim protecţionist industria germană face progrese uimitoare, fapt pentru care pe la 1863 începe un curent liber-schimbist, care cerea părăsirea oricărui regim sub pretext că industria ar fi la înălţimea celei engleze, că „atinsese momentul când trebuie să urmeze aceeaşi cale ca şi Anglia, şi ca atare să adopte o politică liber-schimbistă”.³⁾

În urma acestui curent se inaugurează regimul liberal prin tariful din 1865, ale cărui rezultate dăunătoare industriei germane, duc la tariful protecţionist din 1879, dându-se un nou impuls vieţii industriale.

Austria duce o politică mercantilă până la 1853, când încheie tratatul de comerţ cu „Uniunea vamală germană” cu caracter liberal, care durează până la 1878 când se pune în aplicare un tarif vamal protecţionist.

Italia este protecţionistă până la 1854 când se pune în aplicare tariful vamal liber-schimbist al Sardiniei, continuat cu cel din 1861 şi o serie de convenţii comerciale cu diferite state. Aceasta perioadă durează până la 1878 când se revine la protecţionism.

Rusia, după ce cunoaşte epoca mercantilistă a lui Petru cel Mare, continuată

1) Ch. Gide şi Ch. Rist, op. c. p. 367—370.

2) Ch. Gide şi Ch. Rist: „Istoria doctrinelor economice”, pag. 371, sublinierea noastră.

3) Eugen Demetrescu, op. c. pag. 168.

apoi de Ecaterina II, este condusă în politica economică de concepția liberă între 1815—1821, când se pune în aplicare un tarif protecționist, de care au fost influențați și autorii Regulamentului Organic dela noi.

Anglia, însăși, care făcea atâta caz de liber-schimbism, aplică politica mercantilă fără nici o întrerupere până la 1860, când intră în vigoare primul tarif general liber-schimbist. Până la aceasta dată, avantajată de materiile prime coloniale, de dezvoltarea comercială, mai cu seamă în urma „Actului de navigație” din 1641, când flota comercială se dezvoltă uimitor, apărată în permanență de un regim vamal protecționist, profitând de toate progresele făcute de știința-tehnică, industria engleză atinge perfecția, produsele sale fiind ușor lăsate libere pe piață și sigure de izbândă în războiul oricărei concurențe. Astfel se explică, cum încă dela 1786, comerțul englez cerea liberul schimb integral. La 1838 comercianții de Manchester, constituți în ligă, cer desființarea legii asupra cerealelor.

În urma acțiunii lui Cobden se reușește ca între 1850—1860 să se suprimă toate taxele vamale din Anglia și să încheie tratate de comerț cu celelalte state pe bază liber-schimbistă (1860 tratatul de comerț cu Franța).

Balanța comercială mereu excedentară, îndrituia pe englezi să fie în permanență apărătorii liberului schimb. Un amănunt demn de remarcat, în același timp o dovadă a nesincerității liberalismului englez și a caracterului său egoist, este că pe când pentru industrie cerea libertate absolută, „această Anglie atât de amenințătoare închide ea însăși prin „cornlaws” piața produselor sale agricole, 1) care nu ajunseseră la același grad de dezvoltare.

Liberul schimb a pătruns deci rând pe rând în politica economică a statelor europene, pentru că după o aplicare de scurtă durată să fie înlăturată în urma rezultatelor nefaste la care ducea, distrugând industria statelor respective.

Concluzia logică la care ajungem, întemeiată pe constatările făcute pe bază de date istorice este că, *industria tuturor țărilor nu s'a putut desvolta decât la adăpostul protecționismului, că este o creațiune a acestuia. Nicăieri în istorie nu găsim un stat a cărui industrie să se fi putut desvolta sub imperiul liberului schimb cu toate avantajele „naturale” de care s'ar fi bucurat.*

*

Din expunerea făcută până acum ar reeși că Anglia a fost singurul beneficiar al liberului schimb. Ar fi nedrept să aruncăm toată vina asupra ei, mai cu seamă când exemplul său a fost urmat și de celelalte state din apusul Europei. Acestea din urmă după o politică protecționistă, la adăpostul căreia și-au dezvoltat industria, de așa natură că putea satisface nu numai cerințele pieței interne, asupra căreia monopolul nu a încetat aproape niciodată, dar putea produce fabricate de calitate superioară, care putea să facă față concurenței pe piețele streine, au început să pledeze pentru liberul schimb. Trebuie să facem o mică deosebire între piața internă care era rezervată numai produselor industriei proprii, pentru fiecare din acestea datorită măsurilor protecționiste și piața externă sau streină, unde se dădea lupta între fabricatele diferitelor țări.

1) Ch. Rist și Ch. Gide, op. c. pag. 371.

Prin contrast menționăm că List deși cerea protecția tuturor produselor germane, totuși admitea libertatea pentru produsele agricole, sub pretext că agricultura „e destul de protejată de natura lucrurilor împotriva concurenței streine”. (Ibidem pag. 381). Și acest fel de documentare dată de List are la baza tot interesul, fiind știut că în acel timp Germania era o țară cu agricultura înaintată, produsele acesteia constituind cel mai important articol de export.

Industriașii din occidentul industrial, deveniți în scurtă vreme mari capitaliști, aveau tot interesul să-și extindă la infinit debușeele și să le mențină pe cele cucerite. Pentru aceasta adoptară și ei aceeași tactică, întrebuițând cam aceleași mijloace ca și englezii. Pregătesc terenul pe calea cuvântului, pledând pentru liberul schimb cu ajutorul acestei „doctrine” a liberalismului economic, singurul mijloc prin care puteau deschide porțile vamale în statele rămase încă agrare în răsăritul Europei și restul globului și care vor mai avea încă 100 ani de suportat calvarul „tiraniei” industriei apusului, care a știut să le exploateze fără nici un fel de menajament.

Întreținerea unei atmosfere „științifice” liber-schimbiste, îmbrăcată în haina frumoasă a ideilor de libertate individuală, care implică „trebuia” să cuprindă și „libertatea economică”, era nu numai necesară dar chiar indispensabilă intereselor industriei țărilor „civilizate”. Susținerea liberului schimb s'a făcut sub forma creierii unui curent doctrinar, care avea să influențeze conducerea fără experiență a țărilor agrare, cu o organizare născândă, lipsită de curajul unor măsuri radicale în fața unor principii ce li se prezentau îmbrăcate în haina științei economice.

„Sub egida unei misiuni civilizatoare, influențele ideologice venite din țările „luminate” ale apusului, adică din țările exportatoare de fabricate industriale, au avut totdeauna rolul de a întrona un regim de schimb liber și de răspândire a căilor moderne de comunicație pe apă și pe uscat. S'a creiat un regim internațional al căilor navigabile, s'au făcut porturi, căi ferate, telegraf, etc., toate acestea bun prilej însă și pentru plasamentele de capitaluri într'un regim modern de organizare a creditului și a celorlalte instituții burgheze, bineînțeles cu prețul lichidării vechei economii patriarhale și constituirea statului politic liberal. 1)

Un exemplu tipic în aceasta privință ni-l dă însăși țara noastră, care instaurază regimul libertății economice odată cu afirmarea noastră ca stat. Sub influența lui Ioan Ghica, pe atunci prim-ministru, economist de școală franceză, adept al teoriilor lui J. B. Say. Al. I. Cuza dă Mesagiul Domnesc din 1850, prin care înscrie liberalismul economic ca o concepție de guvernământ, toate ramurile de activitate economică fiind supuse regimului „libertății celei mai absolute”. Consacrarea acestei „profesii de credință” într'un act public a fost primită cu satisfacție de străinătatea industrială interesată, care nu a întârziat să o laude în termeni cât se poate de elogioși, ca făcând „mare onoare Principelui și ministrului” și putând „servi de model oamenilor de stat ai puterilor mari și de mijloc”. 2)

În afară de influența exercitată pe calea ideilor economice prin creierea unei atmosfere prielnice liberului schimb, în afară de intervențiile făcute pe cale politică, delă guvern la guvern, industria apuseană și-a impus dorința și prin presiunea exercitată, prin marea finanță internațională, reprezentată prin marile institute de credit, cari sau erau în mâna ei sau erau direct interesate la beneficii.

1) Eugen Demetrescu: „Influența școlii liberale în România în veacul XIX”, pag. 7, sublinierea noastră.

2) Ibidem, pag. 155.

Acestea sunt cuvinte exprimate de Societatea de Economie politică din Franța, în ședința din 5 Ianuarie 1860, la care a participat și Cobden, creatorul Ligei care-i poartă numele și care știm că lupta pentru liberul schimb în interesul industriei engleze. El este autorul tratatului de comerț încheiat în același an (1860) între Franța și Anglia, pe bază liber-schimbistă și care a adus atâtea neajunsuri industriei franceze. Menționăm că în acest timp politica economică a Franței și întreaga opinie economică se aflau sub influența teoriilor liber-schimbiste propovăduite de Liga lui Bastiat, analogă Ligei lui Cobden. Insuși Napoleon III era adeptul acestei politici.

Aceste institute de credit finanțau atât producțiunea cât și desfacerea fabricatelor, pentru care aveau nevoie de debușee. Cu legături mari în toate statele, cu influențe puternice asupra guvernelor și conducătorilor statelor, au putut multă vreme să influențeze și chiar să dirijeze politica economică a statelor în formație. „Guvernele negociau cu ele și adesea primiau ordinele lor. Nu era posibil să se studieze un împrumut de stat sau conversiune, fără să se obțină concursul lor”. 1)

Conducătorii acestor institute de credit, care manipulau și dispuneau asupra capitalului colectiv al acționarilor anonimi și al deponenților, dirijau politica statelor, dirijau întreprinderile, dirijau viața economică, urmărind numai profituri și satisfacerea ambițiilor lor egoiste.

Ceace este caracteristic atât la aceste institute de credit, cât și la întreprinderile societății anonime, este că întreg capitalul de natură colectivă este administrat de câteva persoane, aproape după bunul lor plac. Ei sunt adevărații profitori și exploataitori care „își acumulează bogății la epocile de prosperitate, pentru a arunca asupra colectivității pierderile când survine conjunctura defavorabilă”. 2)

Nevoile de credit ale întreprinderilor le-au făcut să fie dependente de institutele de credit, să fie în funcție de ele, să primiască ordinele lor. Marea finanță ajunsese să dirijeze totul numai pentru a putea exploata. Viața economică a Europei era în mâna unui fel de Directorat financiar, format dintr'un număr restrâns de particulari, cari nu urmăreau altceva decât profituri mari și satisfacerea veltățiilor lor egoiste. „Ei aveau abilitatea de a prezenta interesele lor, ca fiind interesele statului și populațiunii muncitoare”, că este de interes primordial pentru stat de a-și asigura piețe și „zone de influență” în străinătate, aceasta fiind „o chestiune de viață și de moarte”. 3)

„Politica agresivă a statelor capitaliste, spune dl. prof. V. Madgearu, derivă din necesitatea de expansiune a capitalului financiar, împingând statele să urmărească o politică agresivă. În aceasta fază a capitalismului, impulsul spre expansiune nu este dat numai de necesitatea exportului de mărfuri al statelor industriale, ci mai ales de necesitatea exportului de capitaluri. 4)

Pentru aceasta avea nevoie de concursul presei de mare tiraj, pe care o plăteau scump, dar care-i servea prompt, de concursul parlamentarilor și guvernelor unde-și aveau totdeauna reprezentanții a căror campanie electorală o finanțau. 5)

Pe aceste căi, marea finanță a putut desigur să dirijeze politica economică a statelor agrare în formație la finele secolului trecut, către o libertate economică.

Un alt aspect al influenței pe care marea finanță a exercitat-o asupra vieții economice este expansiunea capitalismului financiar. 6)

1) Germain Martin: Histoire économique et financière.

2) Gaetan Piron: La crise du capitalisme, pag. 108. — În aceeași lucrare autorul arată că în 1932, în Franța, 90 de persoane ocupau 735 locuri de administratori în societățile importante.

3) Dan Rădulescu: Introduction à l'économie dirigée, pag. 85. — Ibidem, pag. 87.

4) 6) Virgil Madgearu: Agrarianism, capitalism, imperialism, pag. 141—146.

5) P. L. „Faillite du Capitalisme”, p. 39. — În aceasta privință în capitolul „La haute finance et la politique”, autorul dă exemple o serie de cazuri de influență pe care au exercitat-o marile institute de credit pe lângă guverne. Citează apoi lucrarea conținuți Corti asupra Casei Rotschild: l'Esser 1770—1830, l'Apogee 1830—1871 et les temps nouveaux”, conținând nenumărate cazuri de intervenția acestei Case în viața politică a Europei. Știut este că acest mare institut de credit avea ramificații în toată Europa, fiecare din cei 5 frați Rotschild având conducerea uneia din sucursale instalate în 5 capitale ale Europei.

Menționăm printre marii financiari ai secolului 19: Frații Péreire; dintre cari Emil Péreire prieten bun a lui Napoleon III „asupra căruia exercita o mare influență”, apoi Hattinger, Paccard Dufaur, Blanc Colin, Odier, Vernes, Mirabaud, etc.

Capitalismul financiar este „uniunea personală dintre bănci și industrie” și se manifestă fie prin finanțarea unei întreprinderi de o singură bancă, în care caz aceasta întreprindere este sub influența directă a băncii, fie că banca însăși creează o întreprindere industrială pe care o conduce prin organele ei. Desvoltarea mereu crescândă a băncilor sub formă de soc. anonime pe acțiuni, ale căror mijloace financiare creșteau dela o zi la alta, fie prin subscrieri de noi acțiuni, fie prin depuneri particulare, depozite nesolicitate de industrie, depășind nevoile acestora, a îndemnat aceste bănci să procedeze la crearea de întreprinderi în stil mare, cu producție în masă și în serie.

Această producție nu mai ține seamă de necesități'e pieței. Întreprinderile individuale pornesc de obicei dela mic și se măresc pe măsură ce-și măresc și piața de desfacere, acomodându-se gustului și nevoilor pieței. Întreprinderile create însă de marea finanță aruncă deodată pe piață cantități mari de mărfuri, producând în felul acesta o ruptură, un dezechilibru între cerere și ofertă. Se caută apoi să se măriască debușeele, să se cuceriască noi piețe, pentru care scop întrebunțează orice mijloace. Nimic nu le poate sta în cale.

Aceasta acțiune de expansiune agresivă a capitalismului financiar este caracteristică sfârșitului sec. 19 și începutul sec. 20.

Marile bănci dispunând de capitaluri eftine din depozitele spre fructificare, făceau tot posibilul ca aceste capitaluri să-și găsească o întrebunțare rentabilă în orice regiune a globului.

Pentru expansiunea sa, acest capital apela de cele mai multeori la puterea de influență a Statului. Forța politică a statului era considerată ca fiind în funcție de forța economică a elementului component și pentru aceasta statul îi punea la dispoziție: flota, armata, administrația și diplomația. „Comerțul este cel mai mare dintre interesele politice” spunea Chamberlain.

Încetul cu încetul interesele statelor sunt aservite intereselor capitalismului financiar, a cărui tendință de expansiune târăște după sine și statele, dând naștere așa numitului imperialism.

„Statul și forța economică expansivă, unite” într'o comunitate de acțiune solidară, astfel că el pune la dispoziția acestei forțe economice mijloacele sale de putere și transformă scopurile acelei forțe economice în țeluri'e sale de stat „naționale”, iată caracteristica imperialismului economic. 1)

„Statul contimporan este unit pe viață și pe moarte cu forța economică expansivă, care-i comandă politica imperialistă, pe care el o urmează cu atât mai mare elan, cu cât în biruința ei întrevește o sporire a puterii și prestigiului său”. 2)

*

Acolo unde nu s'a putut realiza o libertate economică, marea finanță a recurs la alte mijloace. Si-a plasat capitaluri însemnate în întreprinderi create pe teritoriul acestor țări, întreprinderi a-i căror reprezentanți au știut să atragă „interesul” oamenilor de stat și să-i determine la o politică protectionistă, care ducea la monopolul pieței interne de către un număr restrâns de industrii cu capital strein. Acest monopol exploata fără nici un fel de scrupul, realizând beneficii însemnate, care ieșeau peste graniță în detrimentul balantei comerciale a țării respective.

Ceeace este de remarcă, aproape la toate statele agrare cari se desvoltă la finele sec. 19, este că aproape toate întreprinderile sau lucrările cu caracter public (câț ferate, telefoane, șosele, fabrici de textile, întreprinderi metalurgice, etc.), sunt făcute de streini cari de cele mai multeori își aduc și personalul strein.

1. Virgil Madgearu, op. c. pag. 146.

2) Ibidem, pag. 147.

Cu astfel de mijloace desigur că nu a fost greu din partea țărilor capitaliste să exploateze țările în formație la finele secolului trecut și începutul secolului 20.

Statele agrare din răsăritul Europei, având în permanență nevoie de sprijinul streinătății, atât pentru refacerea materială, cât și morală, erau la discreția finanței ei, care de cele mai multeori îi dirija și politica. În aceste împrejurări nu este de mirare că au rămas de peste un secol în stare, dacă nu de barbarie, în orice caz departe de civilizația la care s'a putut ridica Occidentul. Sub masca libertății schimbu'ui și unei libere concurențe, dezvoltarea lor economică avea să rămână sugrumată multă vreme, căci doctrina liberalismului economic, „aceasta intrusă a istoriei, care s'a strecurat pretutindeni în haină de adevăr absolut al „științei economice” și al culturii europene și cu veleități de doctrină progresistă, cosmopolită și umanitaristă, aptă să realizeze unitatea între națiuni, în numele civilizației și al unității spirituale a lumii”, „aceasta avantgardă a sistemului capitalist ca mijloc de exploatare socială”, deși susținută numai din interes, știuse totuși să dea o justificare „rațională” acestei libertăți a schimbului, în fața cărei justificări barierele vamale cădeau una după alta deschizând drumul expansiunii economice a apusului, fie pentru excedentele produselor industriei sale, fie pentru plasamente de capitaluri care aveau să aducă așa zisa „epocă de înflorire” și de „civilizație”.

VASILE ÇILIBIA,

SCRISOARE

In memoria căpitanului Al. Griq.

Deslegat de malul vieții, ca o navă smulsă'n larg

— Fără pânză și câră —

Ți-ai întunecat ființa rostituită'n etajeră

Și-ai dat totul pe-o himeră!...

N'oi mai vrut să fii o vorbă, dintr'o frază dăltuită

Și, obosit, de ispită,

Ți-ai pus sufletul în palmă și, în mistice cântări,

L-ai zvărlit în fund de zări!...

Și-ai rămas ecou de lege, cântec mut pe o vicară,

Cald parfum de primăvară!...

Iți scriu azi, deși știi bine, că în lumea ta de-acum

N'am să aflu niciun drum

Peste care, gându'n slovă, ar putea cale să-și facă!...

(Lumea ta e-așa săracă!)

Iți scriu, să-mi aduș aminte că, dincolo de fereastră

Pânza cerului e-albastră;

Că, pe-alei topite'n umbra teilor, astăzi în floare,

Șoapta în săruturi moare!...

Iți scriu, să-mi aduc aminte de'ntunericul pădurii;

Unde ne jucam de-a furii ...

De-apele, pe-a căror maluri culegeam în zori de zi

Stihuri de Alecsandri..

Iți scriu, să-mi îndălui vorba cu tăcerea lumii tale,

Înspre care-o să-mi fac cale

Când o mână nevăzută m'o desprinde tremurând

— Fără odhi și fără gând —

Și în zbor de vise albe, mă voiu duce hăt departe

Până-am să ajung în Moarte!

AL. NEGURĂ.

CĂRȚI

„Cartea Moșului“ versuri, de V. Copilu-Cheatră
Ed. „Lanuri“-Mediaș

Credem că nu greșim afirmând că reabilitarea versului — fenomen în plină dezvoltare — se datorește în bună parte marelui număr de reviste cari apar în tot cuprinsul țării. Directorii de reviste, înțelegători ai cuvântului cântat, spre deosebire de editori — beneficiarii tuturor curentelor literare — au stăruit în împodobirea paginilor revistelor cu cea mai pură esență a formei literare și cititorul s'a simțit obligat să înțeleagă și poezia, despre care auzise că e ceva din cale afară de demodat!

Succesul mai multor volume de versuri, apărute recent, cu excepție celor puse subtil în slujba unor anumite crezuri politice; ne dă prilejul verificării celor afirmate în paginile acestei reviste, în urmă cu doi ani, când scriam că la orizontul spiritual întrezărim revenirea „sentimentalismului“. Fenomenul s'a făcut observat mai întâi în verificarea — de multe ori poetică — a romanțelor cântate, ca să-l vedem masiv în „Lorelai“ — romanul cu mare succes de librărie al lui Ionel Teodorescu —; pentru a sfârși azi în sute de pagini, brodate cu versuri de-a poezie ce merge de-a dreptul la inimă.

Paginile „Hotarului“ atente cu tinerele talente, au dat poeziei un larg spațiu, cultivând într-o largă măsură expresia produsului liric și rezultatul nu poate decât să ne bucure: în regiunea Aradului versul câștigă tot mai mulți cititori și cartea care înfășoară între coperte sprinteneala cuvintelor ce cad în formă aleasă, este tot mai mult cerută.

O ultimă carte de versuri, cu care ne-a onorat atenția autorului, este „Cartea Moșului“, plachetă elegantă care cuprinde 28 de veritabile poezii.

Nota personală a versurilor tânărului autor — moș prin naștere și sensibilitate sufletească — se desprinde cu fiecare bucată, variind cu împletituri de cuvinte, în cadrul aceluiași motiv:

„Când jos s'antins ospăț de primăvară, sus pețit de stele
De s'oglindește Dumnezeu în el, iar ochii Lui în ele,
Și râs ne e pădurea, noi ie urnim prin țară,
Prohod purtat pe uliți, chemare la ciubară“.

Poetul nu întâlnește în viața Moșului mulțumiri de ordin material și în rândurile marelui lui familii fierbe geamătul unei dureri de veacuri, sintetizat spiritual în admirabile versuri ca:

„Se'ntoarce drumu'n mine, în munte și pe apă,
Holangări goi și jilavi la'ncrucișeri se'nchină,

*Îi port și simt în mine aievea cum s'adapă,
Și cînt cu moșii'n tilnic și cimpoi,
Că munte'e de aur s'a cununat cū noi".*

(CUNUNIE)

său:

*„Imbuc cu murgul rod pe șanț
Și'nvolburare de răgoz,
Ridic pe umeri parastas
Pentru nevasta și copii ce-au rămas
Acasă'n munte și'n năcaz".*

(CÂNTEC DE MOȚ)

Realizări de pură poezie te întâmpină paginativ și nu rare ori ele se desprind vers de vers cum în „Scrisoarea din munți”, pe care cu învoirea autorului, o facem să curgă întreagă:

*„Tată, munții șui, au îmbrăcat sarică de aramă,
N'auzi cum iară, ceterile, cetinii te chiamă?
Pădurile au ruginit ca toamna în tulle
Și cineva a zugrăvit în frunzară, ospăț de curcubeu.
În padină și-au făcut culcuș, niște ciute de iască,
Miorile noastre iarba de ceară nu ureau s'o mai pască.
Astăzi, am cioplit un tulnic Savetii, să-l aibă pe Târgu Găinii
Acum știe horii, ai s'o auzi, de s'or minuna streinii.
Mama-i tot cu grije, mereu să uită'n calendar
Și Lisandru-i cere'ntruna bănuți, să cumpere abecedar.
Era să uit, fata gornicului, ceea care șapte veri a tot bolit,
Eri pela ojină, în mâna popii s'a sfârșit.
Tată, cum de nu te'nțorci? Acolo jos în țară
N'a'nceput în frunze, în miriști și'n cer, vara să moară?"*

V. Copilu-Cheatră, meșter în zugrăveli de dumnezeiască natură, receptor minunat al scâncetului sufletesc, care-a dat doinei din partea locului o notă de ciegie intelectualizată, deși se vrea să ne apară „bătucit de vreme”, „aspru ca o peatră necioplită”, „vârtos cum un bo'ovan de cremene”, sensibilitatea harului cu care a fost înzestrat l-a stilizat până la expresia heruvinului! Nu reușește în nicio lucrare să fie „răscolitor de noroade” și ne place să credem că nici n'a urmărit așa ceva. V. Copilu-Cheatră este destinat lirismului și poezia lui va încrusta viitoarele antologii cu pagini de meditație, în anvon de mănăstire românească.

Spre deosebire de poeții cari regizează trecutul furtunatic al Moșilor în „spectacole cu afluență la cassa de bilete” cel mai bun copil al Moșilor vine cu o carte în paginile căreia ne spune simplu, o poveste de-un tragism epopeic. Dovada ne-o face mărturisirea de mai jos:

*„Am strâns mănunchi tristețea din cetine și munții șui,
Cu rodul ei cartea s'o scriu; durerea doar în mine-o'ncui.
Poate n'am modru legenda moșului s'o spun mai vie.
Poetul s'a căznit s'o spuie, în pașiște de elegie.
Inima nu mi s'a strâns strepezită, nici fiered'n cuibar,
Când tulnicu-mi descântă, doar jalea îmi crește cu sângele viespar.”*

*Cum putea poemul moșului altfel să'nflorească
Cînd a crescut în stei cu tristețea, din glie românească".*

(POEM ROMANESC)

„Cartea Moșului” e o minunată țesătură de gherghef pe-a cărei margine poetul Copilu-Cheatră a lucrat începuturi cari ne îndrituiesc, fără rezerve, la realizări încrustătoare de mari evenimente cărturăricești. Urmărindu-i și mai accentuat, de ici în colo, activitatea în pagini de reviste, îi așteptăm apariția în vitrine de librării, convinși că ne va da o carte, cel puțin tot atât de bună, ca aceea pe care am prezentat-o cetitorilor în rândurile de față.

„Paradis uitat” roman, de **Isaia Răcăciuni**

Ediț. Cultura Românească, Buc.

După romanul „Mâl”, cartea în care d. Isaia Răcăciuni ne pune sub ochi chemarea unui sensualism — pecetea a vremurilor —, „Paradis uitat” ni se înfățișează cu o evocare a unui trecut, cu mireasmă de basm.

Nu vom aminti numele eroilor, originea lor etnică putând creia o interpretare străină ideii conducătoare a conținutului de față. Autorul s'a străduit să fie sincer și-a reușit asemeni maestrului veritabil, în deslipirea unui minunat tors, din blocul culturos al stâncii de marmoră.

Acțiunea romanului „Paradis uitat” se desfășoară în timpuri de liniște, când totul te îmbie la glumă, la joc și mai ales la iubire! Lumea nu seamănă cu a noastră, cum lumea noastră nu seamănă c'o turmă de lupi înhățați, să atace la drumul mare tot ce i-ar ieși în cale.

Lumea din „Paradis uitat” aparține cetitorilor de biserici, întemeietorilor de căminuri cu respectul mcranei și păstrătorilor de datini. Este lumea care pentru mulți din noi a murit, ca tot ce nu mai poate dăinui, când în urmă cu 50—60 de ani își trăia apogeul!

A cunoscut-o plaiurile Moldovei, suprapusă peste o altă lume, dezvoltată din negura trecutului de pana măiastră a unui Sadoveanu; au cunoscut-o părinții noștri, cu asfințitul vieții în preajma marelui războiu și i-am trăit ultimele acorduri noi — generația cu nervii zdrobiți de vîful anilor 1916—1919.

„Paradis uitat”, apare cetitorului asemeni unui cântec bătrânesc, în care dragostea se împletește cu gluma; în care vorba spusă joacă rolul unui jurământ și'n care melodia te îmbie la chef și potolire de patimi.

Că d. Răcăciuni a urmărit un scop, faptul nu interesează; destul că dsa a reușit să sustragă depănării vremurilor un document de limpede judecată; o întindere de mână dela frate, la frate.

E un mare merit, și tocmai acest merit am căutat să-l încrustăm aci.

Scrisă într'un stil ales, cartea d-lui Isaia Răcăciuni înseamnă un veritabil eveniment literar.

(a. n.)

„Elogiul libertății” de **George Strat**

Variate și contraversate discuții tind să umbriască azi noțiunea libertății, una dintre cele mai răsunătoare cuceriri ale spiritului uman. Crizele năprasnice prin cari trec regimurile politice și economice la bază cu ideea de libertate — justifică

în parte aceste discuții și lupta ce se dă în jurul libertății. Statele suportă cu greu aceste crize și de aici nașterea curentelor opuse doctrinelor liberaliste. Ele tind spre creierea statelor totalitare, cari vor diminua mult conținutul idealului de libertate.

Dar în lume toate formele de viață și instituțiile s'au dovedit a fi relative. Au dăinuit atâta vreme cât au răspuns necesităților imediate ale societății. Vieța fiind deci în permanentă evoluție, în neastâmpărată căutare de idealuri — mai avântate ca acelea ce entuziasmau, eri, pe visătorii lor, curentele ideologice au sfârșit prin a fi înlocuite cu altele. Este legea implacabilă a destinului omenesc.

Și libertatea realizată pe plan exterior, în politică și economie — își trăește un romantic sfârșit de apogeu. Nimeni însă nu-i poate tăgădui libertății progresele atinse sub egida ei creatoare, în veacurile din urmă. Fața lumii ea a schimbat-o, dându-i strălucirea de azi, cu tot confortul și binefacerea civilizației moderne.

Dacă însă vremea va imprima alt înțeles noțiunii de libertate politico-socială, și sunt semne imbatabile că așa va fi, există un domeniu pur al libertății ce nu va mai fi niciodată încălcat: al gândirii. Poate că libertatea scrisului va fi restrânsă și nici nu vrem să se mai îngăduie a scrie cum fac azi mulți lipsiți de talent, așternând pe hârtie cele mai josnice sentimente. Ci o libertate de a gândi în voie plutind pe culmile albastre ale frumosului și adevărului, ale visului și celor mai nobile simțiri — credem că nu mai poate fi refuzată nimănui. Pentru că numai această voce neîngrădită a putut germina opere nemuritoare de gândire și literare.

O libertate a spiritului — în afară de ori ce alte tendințe materialiste ale individului — este un bun pentru totdeauna câștigat, fiindcă nimeni și nimic nu-l poate omorî în fașa minții.

În acest sens — prețuim frumoasa culegere de articole și eseuri din volumul „Elogiul libertății” datorit d-lui George Strat. Nu odată ne-a străbătut fiorul sublimului cetindu-o pe îndelute, deși scrisă cu trepidație stilistică și intonație energetică. Talentul autorului se răsfată însă sinuos printre rândurile uneori polemice, agresive alteori, emoționante și alinătoare în alte pagini.

Din seria de articole subliniem pe cele cari definesc mai bine gândirea și idealurile autorului: Elogiul libertății, Despre necesitatea unui nou ideal național, Problema universităților noastre, Sport și sportomanie, Franța și noi, Războiul din Africa și poziția României, Imperiul Britanic și pacea lumii, Din țara Utopiei, Reformismul, Burghezia, Patronatul și Note dintr'o călătorie prin țară.

Volumul d-lui George Strat pledează strălucit pentru libertatea scrisului, cu o condiție însă: să nu fie acordată celor ce n'au nimic comun cu sensibilitatea românească și cu talentul; să nu fie îngăduită celor lipsiți de cultură și negustori de idei effin cumpărate.

Numai astfel libertatea, cultura și talentul vor crea opere de adevărată valoare, cum este volumul acesta.

(i. i. p.)

INSEMINĂRI

„ASOC. SCRITORILOR ROMANI DIN ARDEAL”, luând ființă în urmă cu un an, și-a avut ședința de constituire în ziua de Duminică 13 Iunie a. c. la Cluj. La adunarea generală au luat parte peste 50 membri, ședința fiind prezidată de d. prof. univ. Victor Papilian, directorul Teatrului Național din capitala Ardealului.

Rosturile noiei Asoc. sunt numai de ordin cărturăresc și nu au nimic comun cu preocupări dincolo de cultură. Dovada o fac cele câteva șezători literare, ținute în decurs de un an, în diferitele centre ardeleneste.

Dacă Aradul nu s'a bucurat încă de-o astfel de manifestare scriitoricească, vina este numai a noastră cari n'am știut niciodată să ne prețuim trecutul, după cum n'am știut da atențiunea cuvenită manifestărilor de ordin cultural, inițiate de cei iubitori de slovă tipărită! Și nu se poate spune că Aradul n'a fost în toate timpurile un permanent receptor de spiritualitate, pe care trecând-o prin sufletul celor inițiați, a difuzat-o în regiunea pe care o reprezintă, într'o formă dintre cele mai alese!

Am făcut această întinsă paranteză, pentru a explica faptul că, modestia noastră a fost rău interpretată de reprezentanții scrisului românesc, organizați în Soc. și Asociații. Noua formație scriitoricească din capitala Ardealului a fost cea dintâi și singura care ne-a prețuit aportul cultural adus în lupta de luminare a masselor, în scriindu-ne în rândul membrilor ei, doi dintre reprezentanții scrisului românesc din această regiune.

Vom avea deci, de jci în colo, prilejul ieșirii din prea marea modestie care ne-a pus într'o lumină falsă, fiind siguri a face dovada că Aradul merită o atenție deosebită, în rosturile de ordin spiritual. Și, cum unul dintre art. Statutelor de organizare a „Asoc. Scriitorilor Români din Ardeal”, prevede înființarea de grupări locale, în scopul propagării culturii, Aradul se prezintă cu o astfel de grupare, care după cum bine se știe activează de mai mulți ani. Este vorba de „Ateneul Popular” și nu trebuie înțeles că această grupare se subordonează Asoc. clujene, ci numai face dovada că Aradul a înțeles, cu anticipație, imperativul timpului în domeniul culturii.

Cum viitorul apropiat va oferi orașului nostru prilejul găzduirii unei părți din membrii „Asoc. Scriitorilor Români din Ardeal” — în cadrul unei șezători literare — sperăm că ni se va da ocazia unei revizuirii, amintindu-ne de timpurile când șezătorile organizate de scriitorii români formau adevărate evenimente culturale, fiind totodată „*cele mai nimerite ocaziuni de manifestare națională, tacită și demnă*”, așa cum au fost caracterizate de unul din noi, în pervazul unei „note”, din nr. trecut al „Hotarului”-ui.

DELA „ASOC. SCRITORILOR ROMÂNI DIN ARDEAL”. Cu ocazia adunării generale a „Asoc. Scriitorilor Români din Ardeal, din ziua de 13 Iunie, la Cluj, a fost ales următorul comitet de conducere: Papilian Victor, președinte; Septimiu Popa și Samarineanu, vicepreședinți; Divarius Leonard, se-

cretar; Beneş I., Boitoş Olimpiu, Demetrescu Romulus, George A. Petre, Hulea Ovidiu, Iustin Ilieşu, Mihail Axente, Al. Negură şi Paul Constant membri; Bugnariu Teofil şi Sera Furpa, cenzori.

În cadrul aceleleaşi adunări, au fost aleşi noii membri, următori tineri scriitori: N. Ladmiss-Andrescu, Cornel Albu, Ion Moldovanu, Ion Olteanu şi Nicolae Albu.

TRIUMFUL NEPUTINCIOŞULUI
Vorbeam în nr. trecut al Hotarului despre procesul în curs de judecată: pornografia în literatură. Şi, fără să bănuim câtuşi de puţin ce anume se punea la cale, în umbră, ne-am trezit în faţa unui fapt cu totul nou: ridicarea dreptului d-lui Mircea Eliade de-a mai vorbi în numele „esteticii”!

Nu căutam adevăratul izvor al acestei decizii, înregistrată cu act în regulă în scriptele unui anumit minister, al cărui foarte mulţi funcţionari superiori confundă pe Carageale cu demnia lui Caragea; după cum au făcut dovada că n'au auzit până azi despre autorul „Istoriei civilizaţiei române”, neîntâlnind pe nicio carte de critică literară numele lui Eugen Lovinescu.

În cadrele acestui minister cu rezonanţă de „drepi” şi „pe loc repaosi” vor fi „gramătici” cu nemiluita, tot aşa cum în sălile marilor muzee s'or fi găsim scheletele unor animale ce au fost!

Asta nu înseamnă că „gramăticul” — rămas azi un tip pirandellian — are dreptul să dicteze într'o formulă a cărei ultimă expresie formează pentru el o sincopă nenorocită!

Înlăturarea d-lui Mircea Eliade de la Facultate, este triumful neputinciosului şi faptul trebuie să ne îngrijoreze. Ni se pare că dela o vreme, avem de-a face cu o cualiţie a neputincioşilor; fapt care urmăreşte îndobitocirea cetitorului — prin înlăturarea adevă-

rului din paginile cărţii —; pentru a se continua cu editarea dulcegăriei unei false morale; eşită din ţeasta unor indivizi cu potenţă de realizare, nuanţă Radu Cosmin.

Revenind la cazul Mircea Eliade, noi ştim un lucru: d-sa n'a ajuns la Facultate pe temeiul cărţilor literare, ci pe dovada făcută că ştie să predea cursul care i-a fost încredinţat. Şi, deci scoaterea lui din cadre urmează să se facă numai atunci când această primă condiţie n'ar mai fi respectată de „profesor”. N'am auzit nimic rău despre felul predării acestor cursuri, dar ne-am trezit cu o decizie ministerială — cu nr. în regulă — în care ni se spune că d. Mircea Eliade înrolându-se în rândul celor cari sunt decizi să spună numai adevărul, s'a înscris singur printre scriitorii pornografil!

Nu zău!... că nu mai pricepem nimic!

M. S. Regele, la primirea poetului Lucian Blaga la Academie, face elogiul scriitorilor din tânăra generaţie, socotindu-i cei mai sinceri în expunerea formei, întimpce „gramăticii fofologi” din ministerul — al cărui nume nu-l vom rosti aci, alungă din rândul acestei generaţii pe cei mai reprezentativi din ei!

Mai mult: Argezi ia Premiul Naţional, pentrucă așa a crezut de bine Regele Culturei, ca pe de altă parte acelaşi Argezi să fie ostracizat de bălbăiţii cari nu se sfiesc să vorbiască în numele moralei, cum ar vorbi de haina lor, sau cum s'ar lăuda că n'au uitat tabla 'nmulţirii!

Procesul care se judecă azi a intrat într'o fază nouă şi singurul care va avea cuvântul hotărîtor în sentenţionarea lui, rămâne numai cetitorul. Care va fi sfârşitul, nu-i prea greu de aflat: dulcegăriile cu falsă morală rămân în vitrine, iar cărţile unor Argezi, Mircea Eliade, Rebreanu şi alţii, îşi fac loc tot mai masiv în bibliotecile iubitorilor de frumuseţi gândite. (a. n.)

POMENIREA LUI VASILE PĂRVAN. Intr'o discretă atmosferă, care înseamnă aproape o uitare, a fost pomenit savantul istoric, arheolog și gânditor Vasile Pârvan, dela a cărui prea timpurie moarte s'a scurs un deceniu. Comemorarea unui geniu de talia autorului „Geticei” trebuia să fie încadrată în mari solemnități culturale și naționale, cum merită să fie slăviți marii creatori și gânditori, mai ales într'o țară săracă în minți cu totul excepționale.

Vasile Pârvan a fost un slav dar și un rege al științei, disciplină ce numără puține nume românești. Și V. Pârvan n'a fost un istoric romantic, tendentios, îndrăgît de adevărurile ce fac fațoare țării sale, ci științific, lucrând pe bază de documente și urme scormonite din adâncul pământului.

Cu el — dacă mai trăia — România oferia lumii un istoric de valoarea celor mai străluciți. V. Pârvan mai era un gânditor și un scriitor cu scilpiri de dumnezeire. În tot ce era genial V. Pârvan — semăna cu un zeu.

Și dacă nu i s'a cinstit memoria la împlinirea celor zece ani — să nu fim totuși mirați. V. Pârvan a fost un precursor ca și Mihail Eminescu și alții, cari au anticipat evoluția noastră spirituală.

Abia am ajuns să-l înțelegem pe Mihail Eminescu, azi cinstit și aproape urmat în întregime. Nu se mai poate spune că posteritatea este ingrată cu nemuritorul Luceafăr al liricei românești. M. Eminescu tronează azi în inima tuturor. El domină spiritul de azi al culturii noastre.

Măine, peste alți zece — douăzeci de ani — îi va veni rândul și lui Vasile Pârvan să fie înțeles și adorat pentru geniul lui divin. Va fi atunci când românismul va apuca pe dru-

mul științei. Azi abia trăim epoca, a cărei anticipator a fost M. Eminescu.

Atunci numele lui Vasile Pârvan va fi mereu pomenit și cinstit. (i. i. p.)

EXAMENELE DE BACALAUREAT. Și în anul acesta, examenul de bacalaureat au însemnat un dezastru. Dacă este adevărat că programul lor prevede examinarea din cunoștințele dobândite în cursul anilor școlari — atunci liceele primesc din nou o palmă drastică. Nu este îngăduit ca aceiași elevi trecuți odată peste materia de liceu — să fie respinși în proporție de 60—70 procente la o nouă examinare — bacalaureatul. E semn că acei elevi „știu” numai în fața profesorilor lor, iar când dau ochii cu alții — nu pot răspunde la întrebări dintre cele mai ușoare.

Dacă — dimpotrivă — prin examenul de bacalaureat se urmărește cunoașterea gradului de cultură generală a candidaților, în vederea primirii lor la universitate, atunci nu este neapărată nevoie ca să fie examinați de profesori de specialitate, cari prea pretind multe mărunțisuri.

De ce, adevă, s'ar cere unui tânăr să știe cât toți specialiștii din comisie? Dacă lui i se cere să răspundă la atâtea materii — de ce să nu fie întrebât de un profesor la toate aceste materii?

Numai modificându-se astfel comisiile de bacalaureat, prin reducerea membrilor la 3—4 — s'ar putea mări numărul elevilor reușiți.

Și apoi trierea să se facă mai sever la universitate — unde, ori cum, materiile se aproprie mai mult între ele.

Bacalaureatul nu se poate refuza cu ori ce preț celor 50—70 procente din candidații nereușiți anual. Ei au muncit opt ani pentru el. (i. i. p.)

NOTE

Marcel Olinescu, prietenul primelor începuturi ale Ateneului Popular, ne părăsește pentru a-și înoda bucuriile visate, cu realitatea unui deceniu de frământări, aici, în mijlocul nostru.

Micul nostru Leonardo — așa cum obișnuiam să-i zicem între noi — vrăjit de lumina Capitalei, s'a vrut cetățean al ei și-a reușit. E o mare izbândă, transferarea unui profesor la București, fiind azi echivalentă cu alegerea unui deputat opoziționist într'un centru cu „strictă supraveghere guvernamentală”!

E o victorie numai a lui, omul care reprezintă un veritabil talent în arta plastică, fapt care i-a fost recunoscut prin acordarea unui meritat premiu cu ocazia primei noastre expoziții de „alb și negru”.

E o victorie a poetului, care n'a încetat să creadă că numai o „conștiință curată te poate apropia de Dumnezeu”.

Marcel Olinescu, deși pleacă din Arad, rămâne cu sufletul între noi, cari l-am înțeles și l-am iubit, ca pe cel mai bun dintre noi!

Din momentul în care îl vom ști departe de privirea ochilor noștri, ne vom gândi mereu la el, dorindu-i realizarea bucuriilor visate; triumfurile lui în viitor socotindu-le, în parte, și ale noastre.

S'a împlinit un an dela moartea lui Constantin Stere. Furtuna care a adus țării noastre cele mai radicale reforme sociale, în ultimile clipe a aprins pe cerul culturii românești una dintre cele mai luminoase stele: romanul

de memorii „In preajma revoluției”.

Comemorarea primului an dela încetarea bățăilor inimii acestui uragan de voință și munte de statornicie doctrinară, o încrustăm cu pietate pentru omul a cărui aleasă cultură a fost pusă în slujba celui mai frumos dintre idealuri.

Lucian Blaga, întemeietorul unei alese forme a cuvântului versificat, a fost ales membru al Academiei Române, alegere care a dat M. S. Regelui ocazia să despice cu o grea și potrivită lovitură problema care se pune atât de agitat, în ultima vreme, în rostuirea gândurilor pe hârtie.

Autorul acelor minunate „Poeme ale luminei”, precum și a acelor „Petre pentru templul meu” — un nesfârșit izvor de profunzimi ale gândului — a fost singurul poet al generației de după războiu care a reușit să se impună maestru. Și faptul nu este prea greu de deslegat: Lucian Blaga a fost sincer, chiar atunci când unele licențe poetice i-au cerut anumite forme pentru o exprimare cât mai plastică. Tesătorul lui „Zamolxe”, ca și acela al „Fapte”, a îmbrățișat gândul cu hârtia, nu de dragul unui răsunset în jurul omului, ci pentru că așa a crezut el că-și poate descărca sufletul de „prea mult suflet”.

Izbânda lui Blaga, recunoscută până la deschiderea porților Academiei, nu-i o intrigă preconcepută, asemeni unor acțiuni scenice, de efect, ci un popas pe un drum personal, pe tot întinsul căruia frumusețile se deapănă ca o melodie bizară, a cărui farmec

va fi înțeles și mai bine cu cât timpul se va depăna și el. (a. n.)

Dl. prof. univ. George Sofronie — colaborator al „Hotarului”. Incepând cu acest număr, valorosul scriitor și profesor al Universității din Cluj — dl. George Sofronie — a binevoit să se înscrie printre colaboratorii „Hotarului”.

Revista noastră se mândrește cu noul ei susținător în lupta pentru afirmarea culturii naționale la granița de vest, unde primatul spiritualității trebuie să justifice o dominație de fapt și de drept — într'un moment istoric și politic de însemnătatea celuia ce străbatem.

Noul colaborator al „Hotarului” va trata cele mai de actualitate probleme internaționale, cu competența-i unanim consacrată și autoritară în cercurile universitare.

Problema minorităților în deosebi se va bucura de cercetările d-lui prof. George Sofronie în articolele viitoare, d-sa fiind autorul mai multor opere ce îmbrățișează asemenea probleme.

Ultima dintre acestea, „Le principe des nationalités et les traités de paix de 1919—1920”, este răspândită în străinătate și, neîndoios, va aduce reale servicii țării, ca și celelalte lucrări și articole de propagandă scrise de d-sa în ultimii ani.

Despre altă recentă carte a d-lui profesor George Sofronie vom scrie o cronică în numărul viitor al revistei. Se intitulează: Contribuțiuni la o reconstrucție a dreptului minorităților. Este urmarea unui studiu mai mare de

drept internațional public și privat: „Protecțiunea minorităților, de rasă, limbă și de religie, sub regimul Societății Națiunilor” (Oradea, 1930).

„Hotarul” îi adresează călduroase mulțumiri d-lui prof. univ. George Sofronie pentru atenția acordată. (H.)

Un frumos omagiu, profesorului Nicolae Iorga îl aduce în ultimul său număr „Pământul”, publicația atât de bogată și mereu proaspătă a d-lui Eugen Cialic.

Marele nostru istoric, al cărui cuvânt greu a pus în dese rânduri în cumpănă situații de răspântie politică, drumurile noi alese fiind cele indicate de logica unei minți fără păreche, ca a inepuizabilului motor de energie, care este Nicolae Iorga, merită cât mai multe reveniri și tot atâtea omagii.

Inițiativa călărășenilor, este un nou început, care s'ar cuveni repetat și de alte centre românești, în special în Ardealul celui mai frumos ideal pe care l-a făurit și crescut președintele Ligii Culturale.

Politica țării românești se găsește iarăși la o răspântie și generația care a știut să se înflăcăreze de chemările marelui nostru apostol cultural, e gata să trăiască porunca celui ce n'a greșit niciodată, când i s'a cerut cuvântul în alegere de drumuri hotărîtoare.

Publicația prietenului Cialic a dat un semnal și cum drumurile noastre s'au încrucișat în nenumărate rânduri, la omagiul închinat lui Nicolae Iorga, ne asociem și noi cei dela „Hotarul”.